

SFÂRȘITUL CULTURII ŽUTO BRDO-GÂRLA MARE ÎN VESTUL OLTENIEI

The end of the Žuto Brdo-Gârla Mare culture in the west of Oltenia

*Gabriel Crăciunescu**

Summary. After penetrating to the East of the Iron Gates, the Žuto Brdo-Gârla Mare culture occupies the banks of the Danube with the respective meadows. They did not come to major conflicts with the locals, a situation suggested by the small number of swords discovered and by the intense trade they practiced with the population of the Verbicioara culture, found here upon their arrival. Trade exchanges are suggested by the numerous sites from the late Verbicioara phase where Žuto Brdo-Gârla Mare pottery was discovered. There is also late Verbicioara pottery discovered in Žuto Brdo-Gârla Mare sites. The greater or lesser number of such discoveries is due to the small number of archaeologically researched sites from each culture. When a settlement is investigated archaeologically, many materials from the other culture are discovered. An example in this sense is represented by the Orevița Mare site of the Verbicioara culture.

The next stage is represented by finds of Žuto Brdo-Gârla Mare pottery from a late phase. This appears both in its own sites and in Verbicioara sites: Balta Verde, Gruia, Orevița Mare, Patulele, Malovaț or in the Hallstattian necropolis at Hinova. It is natural that novelties such as the fluted decoration reached the late Verbicioara sites. This decoration, used in Europe at that time, reaches the Danube thanks to the economic contacts suggested by Brotlaibidole. Some of these pieces from the necropolis and settlement in Ostrovul Mare are very similar to similar pieces from Slovakia, Austria and other areas.

So the existence of the Bistret-Ișalnița cultural group cannot be justified by the fact that it uses a lot of fluted decoration and less of the classical decoration of the Žuto Brdo-Gârla Mare culture. The groove was also used in the classical phase of this culture. It is present in Ostrovul Mare, in the necropolis of Bivolarii and the settlement at km. fl. 865, but also in the necropolis of Cârna, Grindul, Tomii and Plosca.

In the Hinova necropolis of early Hallstatt, Žuto Brdo-Gârla Mare style vessels were discovered. Similar pieces were also discovered at Balta Verde and Baley, south of the Danube. So it is a process that encompasses the entire space of the Žuto Brdo-Gârla Mare culture. It unfolds slowly and has some hesitations, as we see in the piece from Pătulele and the mug fragment from Malovaț.

Keywords: Oltenia, sites Žuto Brdo-Gârla Mare, Bistrț-Ișalnița, Verbicioara, Hallstatt.

După evoluția din faza clasică, cultura Žuto Brdo-Gârla Mare este înlocuită de aspectul Bistreț-Ișalnița sau se transformă în sens hallstattian? Este o întrebare la care încercăm să răspundem pe baza materialelor existente până în acest moment. Nu avem pretenția că vom rezolva problema acum, dar avem speranța că multe lucruri se vor lămuri în viitor, pe baza unor cercetări de mai mare amploare.

Această problemă a fost schițată de noi într-o lucrare recent apărută¹ iar acum încercăm o dezvoltare a subiectului.

Despre cultura Žuto Brdo-Gârla Mare se cunosc unele lucruri bine, altele mai puțin bine dar despre altele nu se cunoaște aproape nimic. Se poate spune că în ultimele decenii s-au făcut pași importanți în cunoașterea acestei culturi, dar au fost făcute și multe stângăcii referitor la datarea, arealul și sfârșitul culturii Žuto Brdo-Gârla Mare. Dacă pentru topoarele din lut se consideră că reprezintă copii ale unor piese din piatră sau metal, rolul statuetelor antropomorfe face obiectul unor discuții care nu au un răspuns mulțumitor. Încă nu s-au lansat ipoteze referitoare la multitudinea de cercuri șampilate aflate în număr mare și amplasate pe cele mai diferite părți ale vaselor de lut. Există arheologi care nu înțeleg cum se explică existența unor vase de tip Žuto Brdo-Gârla Mare la distanță de Dunăre². Există o împărțire a acestei culturi pe faze³, dar care nu este acceptată de o mare parte dintre arheologi.

Deși cercetată arheologic intens în Serbia, România și Bulgaria, această cultură prezintă multe necunoscute, de la apariție până la dispariția sa. Într-o situație total opusă se află cultura Verbicioara, contemporană parțial cu Žuto Brdo-Gârla Mare. Aceasta nu a beneficiat de o atenție specială, ca cealaltă cultură. Nu a fost cercetată decât ocazional, din pură întâmplare, de unii cercetători. În schimb a fost atacată și discreditată din toate părțile, de persoane cunoscătoare al fenomenului, dar și de persoane care nu aveau nici o tangență cu această cultură, după cum recunoșteau unii dintre ei. Nu i-a fost recunoscută nici existența necropolelor, deși morminte singulare sau grupate au fost descoperite. Singura dovadă a existenței unei necropole vine din Bulgaria, unde Stefan Alexandrov și echipa sa au descoperit, grupate, mai multe morminte ale culturii Verbicioara⁴. Existența celor două culturi, Žuto Brdo - Gârla Mare și Verbicioara, este strâns legată. Vor ocupa succesiv același spațiu și vor stabili legături de natură diferită. Descoperirea unui număr mic de spade la nivelul întregii Oltenii⁵ sugerează faptul că cele două culturi aveau un caracter pașnic, motiv pentru care între ele au apărut relații de schimb.

Cele mai multe informații referitoare la contactele acestora provin din vestul Olteniei. Din estul provinciei informațiile provin din cercetările pe care le-a făcut Marin Nica și mai înainte, Dumitru Berciu. Aceștia sunt și cei care au remarcat existența unor puternice influențe Žuto Brdo-Gârla Mare în ceramica târzie Verbicioara.

Chiar apariția acestei culturi a generat multe controverse. I. Bóna a susținut că grupuri transdanubiene din nord au plecat, sub presiunea atacurilor culturii

* PhD, Archaeologist, Corresponding author, Drobeta Turnu-Severin, e-mail: gabriel_craciunescu@yahoo.com

¹ Crăciunescu 2022, pp. 212-213.

² Șandor-Chicideanu 2003-2005, p. 417.

³ Morintz 1978, pp. 37-40.

⁴ Alexandrov 2018.

⁵ Crăciunescu 2019, pp. 57-60.

Tumulare, și au ajuns pe teritoriile culturilor Gerjen-Vattina-Verbicioara și au format cultura Szeremle-Kubin-Cârna. G. Bándi și T. Kovács au considerat că cultura Szeremle a evoluat din elementele grupurilor transdanubiene nordice care plecaseră spre sud. Mai târziu aceste comunități Szeremle, cu elemente tumulare, au pornit spre sud și au format grupul Dubovac-Cârna pe teritoriul culturilor Vattina și Verbicioara⁶.

Despre apariția culturii Žuto Brdo-Gârla Mare în estul Porților de Fier ne-am prezentat punctul de vedere cu altă ocazie⁷. Acum ne-am propunem să discutăm despre sfârșitul acestei culturi.

O primă etapă a unui proces amplu de transformare a celor două culturi este reprezentată de apariția unor materiale ceramice ale culturii Žuto Brdo-Gârla Mare în mediul Verbicioara din faza târzie dar și invers. Vom prezenta siturile Verbicioara din faza târzie din vestul Olteniei cu ceramică Žuto Brdo-Gârla Mare din faza clasică dar și din faza târzie a acestei culturi. Precizăm că cele mai multe materiale Žuto Brdo-Gârla Mare care provin din siturile Verbicioara au fost descoperite în mod întâmplător de diverși cetățeni. Aceștia au fost atrași de statuetele Žuto Brdo-Gârla Mare și așa se explică numărul relativ mare de statuete antropomorfe Žuto Brdo-Gârla Mare care provin din respectivele descoperiri.

1. În localitatea **Bistreț**, com. Devesel am cercetat o așezare eneolitică. În estul acestui sit au fost descoperite câteva materiale Žuto Brdo-Gârla Mare, printre care și un fragment de statueta antropomorfă⁸, într-o zonă în care se afla o ceramică din prima fază a culturii Verbicioara. Ceramica Žuto Brdo-Gârla Mare putea aparține unei așezări proprii sau unei așezări din faza târzie a culturii Verbicioara. Imposibilitatea extinderii cercetării nu ne-a permis să stabilim situația exactă.

2. Localitatea **Botoșești-Paia** se află în vestul jud. Dolj. Punctul arheologic *Piscul cazacilor* se află în vecinătatea pârâului Paia. Aici au fost descoperite materiale arheologice din epoca bronzului, cultura Verbicioara. Unul din fragmentele ceramice de aici⁹ prezintă puternice influențe Žuto Brdo-Gârla Mare.

3. În situl de la **Cârcea-Viaduct**, com. Coșoveni, au fost descoperite materiale ceramice de import din cultura Žuto Brdo-Gârla Mare¹⁰, și o ceramică Verbicioara decorată în tehnica Stichkanaltechnik¹¹.

4. În localitatea **Ciocadia**, com. Bengești, jud. Gorj au fost descoperite mai multe fragmente de vase în gospodăriei unui sătean, în timpul unor lucrări. De la colegul Vasile Marinoiu am primit informația că printre materialele descoperite aici, s-a aflat și o ceașcă decorată cu motive Gârla Mare¹².

⁶ Bóna 1975, pp. 226-227; Bándi-Kovács 1970, pp. 32-39; Bándi-Kovács 1974, pp. 97-111; Kiss 2012, p. 192.

⁷ Crăciunescu 2022, pp. 16-18.

⁸ Crăciunescu 2003, Pl. IV/2-5; Crăciunescu 2018, p. 73.

⁹ Bondoc 1999, pp. 50-56.

¹⁰ Nica 1982, Fig. 5/7; Nica 1996, Fig. 8/12; 12/13.

¹¹ Nica 1996, Fig. 12/11, 12; Nica 1982,

¹² Crăciunescu 2004, p. 23.

5. Printre materialele care provin de la **Craiova-Cernele**, se află mai multe fragmente ceramice pe care se observă cum sunt trasate spirale realizate prin împunsături succesive în canal¹³.

6. Elevii liceului din **Cujmir**, jud. Mehedinți au strâns material ceramic din punctul Scăpău, situat pe malul râului Drincea care trece prin localitate. Prin amabilitatea profesorului de istorie, domnul Cergă Ion, am văzut aceste materiale din care am publicat un vas aparținând culturii Basarabi¹⁴. Revăzând însemnările din acea perioadă am constatat că printre fragmentele ceramice aflate la data respectivă în muzeul liceului, se afla și un fragment de statueta aparținând culturii Žuto Brdo-Gârla Mare. Probabil că a fost unicul material din această cultură care i-a interesat pe elevi, astfel că printre materialele strânse nu se aflau fragmente Verbicioara târzie. Nu putem prezenta materiale din fazele târzii ale culturii Verbicioara, dar acestea au existat în mod categoric. Piesa nu a fost menționată în studiul pe care l-am publicat în 2018.

7. Satul **Dobra** face parte din com. Bălăcița, jud. Mehedinți. În anul 1991 am avut un șantier arheologic într-un punct situat pe un mic pînten din jurul școlii. În colecția arheologică a școlii am văzut un fragment ceramic¹⁵ care era decorat cu motive Žuto Brdo-Gârla Mare. Am fost informat că respectivul fragment a fost descoperit pe un teren acoperit acum de anexe ale școlii.

8. Situl din localitatea **Fântâna Domnească**, com. Prunișor, jud. Mehedinți este situat într-o luncă de la baza unor dealuri din nordul localității, în punctul „La Izvor”. În jurul izvorului cu un debit permanent, se află o așezare din faza veche a culturii Verbicioara. Aici au fost descoperite și fragmente ceramice Žuto Brdo-Gârla Mare.¹⁶

9. În insula din fața localității **Gârla Mare** se află o așezare a culturii Žuto Brdo-Gârla Mare. Locuințele acestei culturi sunt distruse periodic de apa fluviului. Cu ocazia unor cercetări de teren, printre fragmentele ceramice ale acestei culturi, am descoperit și fragmente de vase aparținând unei faze târzii a culturii Verbicioara. Materialul este inedit.

10. În perimetrul localității **Godeanu**, jud. Mehedinți se află peștera *Cincioare*. În 1958, au efectuat cercetări arheologice de către Institutul de Arheologie din București și Muzeul raional din Turnu Severin. Cu acest prilej au fost descoperite două urne de incineratie din epoca bronzului¹⁷. De la Gh. Popilian, care în acel moment era directorul muzeului din Turnu Severin, am aflat că cele două vase erau de tip Gârla Mare.

11. La Școala Generală din **Iablanița**, com. Pădina, jud. Mehedinți cu mulți ani în urmă, am vizitat micro expoziția care era expusă în interiorul școlii. Printre numeroasele exponate se aflau fragmente ceramice și un fragment de statueta

¹³ Nica 1996, Fig. 13/25; !6/2, 5, 6, 8, 10.

¹⁴ Crăciunescu 1996b, pp. 79-92.

¹⁵ Crăciunescu 2004, p. 26.

¹⁶ Crăciunescu 2004.

¹⁷ Popescu 1959, pp. 145-156.

antropomorfă aparținând culturii Žuto Brdo-Gârla Mare¹⁸. Nimeni din personalul școlii nu mai cunoștea locul din care fuseseră strânse materialele, de către profesorul de istorie din acea vreme.

12. În punctul „Dealul Fântânilor” din localitatea **Izâmșa**, com. Obârșia de Câmp, jud. Mehedinți la baza unui deal cu înălțime modestă, se află un izvor. Cu ocazia amenajării unui heleșteu au fost descoperite materiale ceramice din mai multe perioade istorice, printre care și ceramică Žuto Brdo-Gârla Mare¹⁹.

13. Într-o locuință a culturii Žuto Brdo-Gârla Mare de la **Izvoarele**, com. Gruia, a fost descoperită o jumătate de ceașcă (Pl. I/4) aparținând unei faze târzii a culturii Verbicioara²⁰.

14. În vestul localității **Malovăț**, jud. Mehedinți, pe malul stâng al pârâului Pleșuva, la 3-400 m est de fosta Fermă avicolă și circa 300 m de șoseaua Drobeta Turnu Severin-Motru, se află o stațiune arheologică aparținând culturii Verbicioara. Aceasta este erodată permanent de pârâul Pleșuva, care face o curbă chiar în dreptul stațiunii. Așezarea fost distrusă în bună parte de pârâul amintit și de torenții rezultați din apele pluviale care au săpat ogașe largi și adânci, perpendiculare pe albia pârâului. Ca urmare a faptului că situl este amplasat la baza dealului, apa a antrenat mari cantități de pământ pe care le-a depus în zona acestuia.

În intervalul 4-20 martie 1989 am avut ocazia să trasez o secțiune de control în acest sit. Secțiunea avea dimensiunile de 20 x 1 m și era orientată nord-est sud-vest, fiind paralelă cu pârâul Pleșuva. Mai trebuie spus că stațiunea se situează la o distanță de circa 7 km de Dunăre. Stratigrafia așezării era reprezentată de un strat vegetal gros de 0,10 m, un strat steril arheologic de 1,20 m și stratul de cultură de 0,40 m.

În secțiunea amintită am surprins mai multe bucăți de chirpici ars, material ceramic păstrat în stare fragmentară și câteva piese litice care ar putea semnala prezența unei locuințe în zona respectivă. Raportul întocmit după cercetare cuprindea patru pagini și patru planșe la care se făcea referire. Am recuperat doar una din planșele cu desene. Fragmentarea excesivă a materialului ceramic nu a permis decât recunoașterea unor tipuri de vase. În materialul arheologic al sitului pot fi recunoscute mici fragmente ceramice decorate care semnalează prezența unor vase aparținând culturii Verbicioara. În afara acestora se mai află și fragmente din vase de factură Žuto Brdo-Gârla Mare. Cum în depozitele muzeului din Drobeta Turnu Severin nu mai pot fi găsite anumite materiale²¹, nu dispunem decât de

¹⁸Crăciunescu 2018, p. 75.

¹⁹ Galbenu 1974. pp. 257-263; Crăciunescu 2004, p. 30.

²⁰Crăciunescu 1992, pp. 43-47.

²¹ Domnișoara Florica Mățău, (Researcher PhD **FLORICA MATAU**, Interdisciplinary Research Institute-Science Department ARHEOINVEST Platform, Alexandru Ioan Cuza University of Iasi) a solicitat în anul 2019, la noua conducere a muzeului severinean posibilitatea analizării unor creuzete din situri Verbicioara de la Dobra, Rogova și Orevița Mare pe care se aflau urme de metal de culoare verde. Aceste artefacte, descoperite de subsemnatul, urmau să fie analizate în cadrul unui proiect național, pentru a se putea constata prelucrarea metalului în Oltenia. Managerul actual, care

planșa amintită. Prezentăm, în continuare, formele ceramice și fragmentele care pot fi de proveniență Žuto Brdo-Gârla Mare.

Castroanele sunt mai bine reprezentate în sensul că fragmentele ceramice fac parte din două tipuri. Primul tip are formă bitronconică cu maxima bombare rotunjită, gât înalt tronconic terminat cu o buză ușor evazată (Pl. II/1). Are două toarte late care coboară de sub buză până pe corp, la baza gâtului. Este nedecorat și îi lipsește partea inferioară. Al doilea tip de castron este de dimensiuni mai mici, are corpul bitronconic puternic bombat în zona mediană și buza rotunjită (Pl. II/2). Jumătatea superioară este decorată cu caneluri foarte fine care pornesc de pe buză și se curbează în arc de cerc. Pentru prindere are proeminente situate la mică distanță de buză, care sunt realizate după trasarea canelurilor, după modul în care se prezintă acum.

Un alt tip ceramic, oalele, sunt sugerate de un fragment de vas care are corpul înalt și ușor arcuit către interior (Pl. II/3). Buza este dreaptă și orientată către interior iar pe corp are apucători alveolate și ușor reliefate.

După cum se știe, amforele sunt de dimensiuni diferite și sunt utilizate în gospodăria acestei perioade²². La Malovăț a fost descoperit un fragment din gâtul unui astfel de vas (Pl. II/4) care nu are un cunoscutul decor din cercuri șampilate, așa cum se întâlnește în mod curent la acest tip ceramic.

Tăvile, denumite până în urmă cu ceva timp ca tăvi de pește, sunt prezente în așezările culturii Žuto Brdo-Gârla Mare. Aici au fost descoperit două fragmente din astfel de vase, unul de culoare maro și altul de culoare neagră. Piesa de culoare neagră are capătul rotund (Pl. II/6), spre deosebire de piesele din așezările fazei clasice care au capetele ascuțite.

Fructierele, sunt prezente prin piciorul unei piese (Pl. II/10) din care nu se păstrează nimic din corp. Astfel de piese sunt întâlnite în culturile Verbicioara²³ și Žuto Brdo-Gârla Mare²⁴.

O atenție specială trebuie acordată unui fragment de ceașcă cu buza în colțuri (Pl. II/7). Este posibil ca fragmentul să facă parte dintr-un castron cu buza în colțuri, dar ținând seama de curbura piesei, considerăm că aparține unei cești. Decorul și modul de realizare al acesteia este deosebit. Sub buză este trasată o linie realizată din mici adâncituri, care urmează traseul acesteia. De sub punctul cel mai înalt al buzei coboară o linie verticală lucrată prin imprimarea în pastă a unui instrument curbat. Pe ambele părți ale acestei linii se află câte un decor în formă de U răsturnat. Fiecare decor are în centru o linie incizată care este dublată pe o parte și alta de câte o linie lucrată cu un instrument curb mai mic decât cel folosit la linia verticală. Această compoziție decorativă este mărginită la partea de jos de o linie lucrată tot cu un instrument cu vârful curb. Motivele decorative de pe acest

nu are nici un fel de tangență cu activitatea unei astfel de instituții, a amânat rezolvarea cererii de câteva ori iar în final, după doi ani, a refuzat solicitarea.

²² Crăciunescu 2006, p. 146.

²³ Berciu 1961b, p. 155, Fig. 13/10.

²⁴ Crăciunescu 2022, Pl. LXIII/2b.

fragment sunt întâlnite în cultura Žuto Brdo-Gârla Mare, dar modul de realizare este deosebit.

De la cești și căni se păstrează mici fragmente. Ceștile au corpul bitronconic, gâtul tronconic și buze drepte sau rotunde. Toartele se ridică de pe buză, se arcuiesc în unghi ascuțit și se prind pe umărul piesei. Un fragment de cană (Pl. II/5) păstrat mai bine, arată o piesă cu corp bitronconic pe care se află caneluri fine dar mai late și dispuse oblic, are gâtul tronconic și o toartă în bandă lată care urcă de pe buză, se arcuiește în unghi ascuțit și coboară pe zona de îmbinare a gâtului cu corpul.

15. În estul satului **Oprișor**, jud. Mehedinți, în zona denumită Valea Scăpăului, punct „Mololoi”, se află un sit al culturii Verbicioara. În imediata apropiere a acestuia s-a aflat un izvor care a fost astupat cu prilejul unor lucrări de amenajare funciară. Din cercetarea de suprafață a sitului au fost strânse materiale care se află la Muzeul Regiunii Porților de Fier. Între materialele de aici se află un mic fragment din corpul unui vas decorat în tehnica Žuto Brdo-Gârla Mare²⁵.

16. Localitatea **Orevița Mare**, oraș Vânu Mare, jud. Mehedinți este situată într-o zonă cu dealuri. O cercetare de teren desfășurată în 1978 în această localitate²⁶ a dus la identificarea unui sit al culturii Verbicioara. La Școala Generală din localitate am găsit mai multe vase ceramice fragmentare care proveneau din acest sit. Printre acestea se aflau și două piese aparținând culturii Žuto Brdo-Gârla Mare un kanntharos și un vas dublu din care se păstrează jumătatea unui recipient cu urma punții de legătură cu celălalt vas de la nivelul corpului²⁷.

În anii 1987-1988 și 1994-1995 am efectuat cercetări arheologice în această localitate, pe dealul Măroiu, punct „Păulești” sau „La părau”, într-o așezare dintr-o fază târzie a culturii Verbicioara²⁸. Cercetările au dus la descoperirea mai multor materiale ceramice de factură Žuto Brdo-Gârla Mare. În afara numeroaselor fragmente ceramice care semnalează tipuri diferite de vase, au fost descoperite chiar și fragmente ale unor piese mai mult sau mai puțin întregi. Astfel, de la o statueta antropomorfă nedecorată²⁹ se păstrează doar jumătatea superioară (Pl. III/2) iar de la o altă statueta, decorată³⁰ se păstrează terminația superioară (Pl. III/3). Este de amintit și o jumătate de topor în miniatură lucrat din lut, frumos decorat (Pl. III/1). Vasele duble sunt semnalate de un exemplar din care se păstrează o parte dintr-un vas și puntea de legătură de la nivelul corpului celor două recipiente (Pl. III/4). Dintr-o cupă se păstrează doar zona mediană. Ceștile și cămile sunt bine reprezentate. Trei cești sunt lucrate din pastă de bună calitate. De la una se păstrează partea inferioară (Pl. III/6), de la alta doar partea superioară (Pl. III/5)

²⁵ Crăciunescu 1982; Crăciunescu 1996a.

²⁶ Crăciunescu 1982, p. 194.

²⁷ Crăciunescu 1982, Fig. 2a.

²⁸ Crăciunescu 2003b, pp. 55-102.

²⁹ Crăciunescu 2003b, Pl. XXI/2.

³⁰ Crăciunescu 2003b, Pl. XXI/3.

care păstrează toarta dar s-a pierdut protoma, și un fragment din corpul alteia, decorat simplu (Pl. III/7). Un alt fragment, probabil de castron, are un decor clasic Žuto Brdo-Gârla Mare (Pl. IV/1). Un kantharos întreg are corpul prevăzut cu patru proeminente organice, două toarte care se ridică de pe buză și se arcuiesc până la baza gâtului. Partea superioară a corpului are un decor format din caneluri (Pl. VI/1).

17. Satul Pădina Mare, com. Pădina, jud. Mehedinți are un relief frământat, format din mici dealuri cu orientare aleatorie. În situl din punctul „La Fântâna Rece” s-a desfășurat o cercetare de suprafață soldată, printre altele, cu descoperirea a două fragmente de statuete antropomorfe de factură Gârla Mare³¹.

18. Localitatea Pătulele, jud. Mehedinți este situată pe malul pâraului Blahnița. Dintr-un punct situat în sud-estul satului, situat în fostele vii ale CAP-ului, au fost descoperite fragmente ceramice atipice dar și fragmente ceramice Žuto Brdo-Gârla Mare împreună cu un fragment de statueta (Pl. VI/3) din această cultură³².

19. Din Petolani, cartier al satului Izvorul Bârzii, este semnalată existența unor fragmente ceramice Gârla Mare. Informația a fost oferită de domnul Constantin Petolescu și preluată de I. Chicideanu³³.

20. În localitatea Poroina Mare, com. Poroina, jud. Mehedinți, în punctul „La fântâni” din apropierea satului, se află un sit arheologic aparținând culturii Verbicioara. Printre fragmentele ceramice care provin de aici, unele sunt decorate cu împunsături succesive, din care se remarcă un fragment din toarta unei cești³⁴ (Pl. IV/3).

21. La Școala Generală din satul Rocșoreni, com. Dumbrava, jud. Mehedinți, s-a aflat un mic muzeu organizat cu materiale ceramice strânse de învățătorul Gh. Brașoveanu. Acesta a strâns materiale din siturile „Piscul Zbârcii” și „Valea Bobului”, cu materiale aparținând culturii Verbicioara. O parte din aceste materiale au fost preluate de Muzeul Regiunii Porților de Fier. În ceramica preluată se aflau mai multe fragmente decorate în tehnica Žuto Brdo-Gârla Mare³⁵.

22. În localitatea Rogova, jud. Mehedinți, la distanță de 2 km de localitate, se află un sit arheologic aparținând fazei de început a culturii Verbicioara. Acesta este situat în lunca râului Blahnița, punct „La cazărmi”, pe un teren plat mărginit pe latura de sud de dealuri de mică înălțime. Întreaga zonă este predispusă la inundații în perioadele ploioase. Aici au fost organizate cercetări arheologice în intervalul 1995-2007.

În perioada contemporană cursul râului a fost regularizat de mai multe ori iar terenul a suferit mai multe lucrări de nivelare cu ajutorul buldozerelor. Aceste lucrări au distrus porțiuni din straturile arheologice. Acesta este motivul pentru care

³¹ Galbenu, Miulescu 1969, pp. 135-141.

³² Crăciunescu 2004, p. 38 și Pl. LXVI/7.

³³ Chicideanu 1986, p. 45.

³⁴ Crăciunescu 1996a; 2004, pl. LXVII/12.

³⁵ Crăciunescu 1982; 1996a; 2004, p. 48.

nu a fost surprins un nivel târziu al culturii Verbicioara, în schimb au fost descoperite câteva gropi în care se aflau materiale Žuto Brdo-Gârla Mare (Pl. IV/2, 4-7). Toate aceste materiale sunt specifice fazei clasice a acestei culturi. Dorim să rectificăm o omisiune la publicarea statuetelor acestei culturi în care nu apare decât o singură piesă³⁶ din acest sit. În realitate există două fragmente din două statueti antropomorfe descoperite în anii 2002 și 2004 (Pl. IV/4, 5).

23. În localitatea **Salcia**, com. Argetoaia, jud. Dolj sunt semnalate cești cu corp pătrat, pe care Marin Nica le consideră de influență Bistreț-Ișalnița³⁷.

24. Cercetările desfășurate în punctul „Piscul Cornișorului” din localitatea **Sălcuța**, jud. Dolj, au relevat existența unei ceramici de clară influență a culturii Žuto Brdo-Gârla Mare³⁸.

25. În punctul „Ogașul Mare” din apropierea localității **Secu**, com. Argetoaia, jud. Dolj au fost descoperită o ceramică aparținând culturii Verbicioara, dar care prezintă elemente de factură Gârla Mare în trasarea decorului³⁹. Tot aici apar și fragmente ceramice Žuto Brdo-Gârla Mare⁴⁰.

26. Între Sanatoriul T.B.C. și Spitalul unificat de adulți din orașul **Slatina**, pe panta unui deal, au fost descoperite fragmente ceramice aparținând culturii Verbicioara. Între acestea se remarcă un picior de cupă care este specifică unei faze târzii a culturii Žuto Brdo-Gârla Mare⁴¹. Nu este exclus ca o ceașcă întreagă și decorată, din faza clasică a culturii Žuto Brdo-Gârla Mare, pe care am avut ocazia să o văd la muzeul din Slatina, să fi fost descoperită în unul din siturile cercetate aici.

27. În localitatea **Telești de Sus**, com. Telești, jud. Gorj a fost executat un sondaj arheologic în urma căruia a fost descoperită o ceramică Verbicioara dar și fragmente ceramice specifice culturii Žuto Brdo-Gârla Mare⁴².

28. Cu ocazia cercetărilor arheologice desfășurate în localitatea **Verbicioara** au fost descoperite materiale Gârla Mare⁴³.

29. În localitatea **Verbița**, jud. Dolj se află situl „La Eleșteu” în care au fost descoperite câteva fragmente ceramice, printre care și un fragment de statueta antropomorfă de tip Žuto Brdo-Gârla Mare⁴⁴ precum și un topor din lut.

30. În localitatea **Vierșani**, com. Jupânești au fost făcute cercetări arheologice într-o stațiune aparținând culturii Verbicioara⁴⁵. Printre materialele din faza târzie a acestei culturi au fost descoperite și fragmente ceramice Žuto Brdo-Gârla Mare (Pl. V/1-3).

³⁶ Crăciunescu 2018, pp. 69-88.

³⁷ Nica 1996, p. 29.

³⁸ Berciu 1952; Berciu 1954; Berciu 1961a; Morintz 1978.

³⁹ Nica 1980; Nica 1996, Fig. 12/11, 12.

⁴⁰ Nica 1996, p. 28 și Fig. 12/13, 14.

⁴¹ Berciu 1961a; Berciu 1961b; Berciu 1972; Berciu 1976.

⁴² Calotiu 1994, p. 18; Crăciunescu 2004, p. 51.

⁴³ Berciu 1954, pp. 343-360; Berciu 1961a, pp. 227-240.

⁴⁴ Berciu 1952; Berciu 1954; Berciu 1961b.

⁴⁵ Calotiu 1994, pp. 7-42.

31. În localitatea **Vulturești**, jud. Olt a fost făcută o mică săpătură de către muzeul din Slatina în anul 1972⁴⁶. Cu acel prilej au fost descoperite fragmente ceramice⁴⁷ de factură Žuto Brdo-Gârla Mare, unele acoperite cu pastă albă. Un fragment de statueta nedecorată seamănă foarte mult cu partea superioară a unei figurine antropomorfe Žuto Brdo-Gârla Mare⁴⁸.

32. În anul 1980 Muzeul din Drobeta Turnu Severin a preluat de la Școala Generală din localitatea **Gruia** mai multe vase aparținând culturii Žuto Brdo-Gârla Mare. Vasele au fost descoperite întâmplător de elevi care, după primele descoperiri, au răscolit zona cu intenția de a duce cât mai multe piese în muzeul școlar. Trebuie precizat că au fost selectate doar piesele întregi sau aproape întregi. În anul următor am deschis un șantier arheologic în această localitate dar în zona indicată de elevi nu s-a mai descoperit nimic, dovadă a lucrului „temeinic” efectuat anterior. Astfel că nu cunoaștem date despre dispunerea vaselor/mormintelor pe teren, gruparea vaselor între ele sau conținutul acestora.

33. Mormântul nr. 16 din necropola Epocii Bronzului de la **Balta Verde-La morminți**, avea ca inventar o amforă și două vase mai mici⁴⁹. Urna (Pl. V/4) conținea doar oase calcinate, are corpul bitronconic, gât tronconic, buză evazată și fund plat. Două toarte mici unesc baza gâtului cu umărul piesei. Sub toarte, mai jos de maxima bombare, se află câte o proeminență aplicată. La jumătatea distanței dintre toarte se află alte două proeminențe aplicate, situate deasupra maximei bombări. Situarea maximei bombări între proeminențe, este considerată a fi asemănătoare cu cea a urnelor din prima epocă a fierului⁵⁰. Între proeminențe și toarte se află patru grupe de câte patru caneluri. Amfora are următoarele dimensiuni: Î=22,1 cm; DG=20,3 cm; DB=8,1 cm. Situarea maximei bombări a corpului urnei în partea de jos a vasului, este neobișnuită pentru cultura în discuție.

34. În localitatea **Hinova** din jud. Mehedinți a fost cercetată o necropolă cu 45 de morminte, din prima epocă a fierului⁵¹. Capacul urnei mormântului nr. 1 (Pl. IX/2) era reprezentat de un castron (Pl. VII/2) de mari dimensiuni cu corp tronconic, umeri rotunjiți, gât tronconic, buză cu doi lobi de mari dimensiuni și două toarte situate între cei doi lobi. Decorul este realizat prin împunsături succesive umplute cu substanță albă⁵² și consta din spirale, triunghiuri hașurate, meandre și S-uri înălțuți. În M 3 al aceleiași necropole se afla un alt vas de tip Gârla Mare⁵³. În inventarul lui M 7 a fost descoperit un fragment de statueta antropomorfă (Pl. VI/5). Decorul de pe partea anterioară este executat prin incizare și doar spiralele de aici sunt lucrate prin împunsături succesive. Forma piesei, atât

⁴⁶ Berciu 1976

⁴⁷ Berciu 1976, (Fig. 2/3-4, 6; 4/3-4

⁴⁸ Berciu 1976, Fig. 5/1

⁴⁹ Berciu, Comșa 1956, pp. 290-292.

⁵⁰ Berciu, Comșa 1956, p. 290.

⁵¹ Davidescu 1982; pp. 5-48; Davidescu, Vulpe 2010, pp. 117-179.

⁵² Davidescu, Vulpe 2010, pp. 119.

⁵³ Davidescu, Vulpe, 2010, p. 120.

cât s-a păstrat, seamănă foarte bine cu cea a statuetelor culturii Žuto Brdo-Gârla Mare din zonă.

35. În sudul Dunării necropola de la **Baley**, din Bulgaria, a fost cercetată în 2010, 2011 și 2013, fiind descoperite 27 de morminte de incinerare. Urna mormântului 22 era acoperită cu un castron⁵⁴ (Pl. VII/1) asemănător cu cele de la Balta Verde și Hinova, asupra cărora vom reveni cu explicații. La actuala ediție a Simposionului organizat de muzeul din Târgu Jiu, din 4-7 octombrie 2023, am avut o discuție cu colegul Stefan Alexandrov care mi-a comunicat că a descoperit la Baley șapte castroane asemănătoare cu cel din mormântul 22 al acestei necropole.

Trebuie să amintim că descoperiri de materiale târzii ale culturii Verbicioara în situri Žuto Brdo-Gârla Mare sunt destul de rare. Amintim de un fragment de ceașcă Verbicioara într-o locuință Žuto Brdo-Gârla Mare de la Izvoarele⁵⁵. Piesa este cunoscută de mai mult timp (Pl. I/4). Alte materiale au fost descoperite prin cercetări de teren în insula Gârla Mare. Se cunoaște faptul că nivelul fluctuant al Dunării, după barajul Porțile de Fier II, macină atât malurile cât și sterilul de pe așezarea culturii Žuto Brdo-Gârla Mare din insulă. De pe suprafața unei asemenea locuințe, în curs de distrugere de către apa Dunării, am recoltat fragmente de vase (Pl. I/1-3) aparținând unei faze târzii a culturii Verbicioara.

În această prima etapă a procesului care va avea drept rezultat transformarea acestei culturi în sens hallstattian, am luat cunoștință de faptul că în unele situri din faza târzie Verbicioara au pătruns materiale ale culturii Žuto Brdo-Gârla Mare. Numărul mic de asemenea descoperiri se datorează faptului că nu au fost cercetate sistematic decât puține din siturile Verbicioara. Acest proces de pătrundere începe să se desfășoare în faza clasică a culturii Žuto Brdo-Gârla Mare și faza a patra a culturii Verbicioara. Numărul mic de astfel de descoperiri din fazele IV și V ale culturii Verbicioara în cultura Žuto Brdo-Gârla Mare se datorează lipsei interesului pentru cercetarea arheologică a acestei perioade. Mulți arheologi sunt tentați să cerceteze necropolele acestei culturi pentru că oferă multe vase, unele din ele spectaculoase.

Pentru estul Olteniei, cercetările lui M. Nica sunt relevante în sensul celor discutate aici. Acesta constată că la Cârcea fragmentele ceramice decorate în tehnica și cu motivele Gârla Mare sunt caracteristice. La Secu-Ogașu Mare și Argetoaia-Obrocea, elementele de cultură Gârla Mare sunt evidente în motive și forma vaselor. Motivele spiralei, rombului și triunghiului hașurat sunt încrustate cu substanța albă⁵⁶.

Siturile cu ceramică din faza clasică, amintite aici sugerează legături cu zone destul de întinse ale culturii Verbicioara.

Tot în această primă etapă trebuie amintite unele descoperiri de materiale Žuto Brdo-Gârla Mare din faza clasică, în zonele vecine sau mai depărtate de Oltenia. Este cunoscut faptul că un vas Gârla Mare a fost descoperit în mormântul

⁵⁴ Alexandrov, Ivanov, Hristova, Kazashki 2013, Fig. 3.

⁵⁵ Crăciunescu 1992, pp. 43-47.

⁵⁶ Nica 1980, pp. 89-93.

41 al necropolei de la Zimnicea iar în mormântul 17, un vas al culturii Tei⁵⁷. Acest lucru sugerează existența unor legături între respectivele culturi.

În vestul Munteniei și estul Olteniei se constată pătrunderi de materiale din cultura Tei în cultura Verbicioara⁵⁸ la nivelul fazei a III-a. Fenomenul de mixtură Tei IV-Verbicioara IV este observat și în zona Drăgănești-Olt Stoicânești⁵⁹. Este un fenomen pe care l-am amintit mai sus în raporturile dintre culturile Verbicioara și Žuto Brdo-Gârla Mare. V. Leahu consideră că în aria culturii Tei pătrunde un curent Vatina-Gârla Mare-Verbicioara⁶⁰. Acesta mai afirmă că apariția fazei Fundeni a culturii Tei constituie rezultatul grefării, printre altele, a unor elemente de sorginte Gârla Mare și Verbicioara⁶¹ pe fondul local. În așezarea Tei de la Oltenița-Valea Mare, jud. Călărași a fost descoperit un fragment ceramic de factură Gârla Mare⁶², element ce asigură, pe lângă influență, și o relație directă a celor două culturi.

În sud-estul Banatului Grupul cultural Balta Sărată reprezintă un fenomen de sinteză a unor elemente din culturile Vatina, Mureș, Wietenberg, Gârla Mare, Otomani și Verbicioara, consideră Petru Rogozea⁶³. Am avut ocazia să văd ceramică Žuto Brdo-Gârla Mare printre materialele descoperite la Balta Sărată iar acestea aparțin fazei clasice.

Nu trebuie exclusă nici influența unor zone aflate la distanță mare de arealul acestei culturi. Când vorbește despre decorul ceramicii Wietenberg de la Derșida, Nicolae Chidioșan consideră că încrustația cu o materie albă, folosită sporadic, este un procedeu luat din sud, din culturile Tei și Gârla Mare⁶⁴.

A doua etapă a procesului de transformare a acestei culturi se referă la descoperirea unor materiale târzii Žuto Brdo-Gârla Mare în situri proprii sau în alte medii culturale.

Despre lotul de vase primite de Muzeul Regiunii Porților de Fier de la Școala Generală **Gruia**, sunt necesare unele precizări referitor la două piese. Prima este o ceașcă⁶⁵ cu fund ușor concav, corp bitronconic, gât scurt de pe care se ridică oblic două toarte care se prind apoi pe umărul vasului. Pe maxima bombare, corpul este prevăzut cu patru proeminente organice, din care două sunt situate sub cele două toarte. Dimensiuni: Î=8,8 cm; DM=12,2 cm. Proeminențele organice, forma toartelor și plasarea vasului în respectiva necropolă, asigură apartenența acesteia la cultura Žuto Brdo-Gârla Mare. Forma toartelor se întâlnește și la piese din epoca fierului.

⁵⁷ Alexandrescu 1973, pp. 77-97.

⁵⁸ Berciu 1961b, Fig. 4/5; 17/3; Leahu 2003, nota 140.

⁵⁹ Schuster 1995, p. 83.

⁶⁰ Leahu 1966, p. 165; Leahu 1969, pp. 17-32.

⁶¹ Leahu 2003, p. 190.

⁶² Leahu 2003, Pl. LXXXVI/2.

⁶³ Rogozea 1994, pp.79-81.

⁶⁴ Chidioșan 1980.

⁶⁵ Crăciunescu 1982, Fig. 8a.

Cea de a doua piesă este o amforă⁶⁶ de mari dimensiuni în care, după declarația descoperitorilor, se aflau oase calcinate. Aceasta a fost descoperită întreagă (Pl. IX/1), avea fundul plat, corpul bitronconic, gâtul tronconic, buza ușor evazată. Pe maxima bombare are patru proeminențe ușor ridicate de pe linia pe care sunt dispuse. În două zone situate diametral, se află câte o coloană formată din nouă cercuri șampilate care pornesc de pe câte o proeminență și urcau până la baza gâtului. Forma amforei de la Gruia seamănă mult cu forma unor amfore din necropola de la Hinova⁶⁷. Diferența este reprezentată de faptul că decorul amforelor de la Hinova (Pl. IX/2-4) constă în caneluri oblice sau orizontale plasate pe partea superioară a corpului și apucători orientate în cea mai mare parte, în jos și mai rar în sus. Urna de la Gruia ar putea reprezenta un prototip pentru unele din urnele primei epoci a fierului de la Hinova.

La **Balta Verde**, sub urna mormântului 16 din necropola primei epoci a fierului, a fost descoperit un fragment de castron decorat cu motivul spiralei continui (Pl. V/5). Restul decorului este realizat prin împunsături, a fost încrustat cu materie albă și aparține culturii Țuto Brdo-Gârla Mare. Fragmentul seamănă foarte bine cu castronul descoperit în necropola de la Hinova. În cazul fragmentului în discuție se poate considera că urna mormântului din prima epocă a fierului distruge un mormânt târziu al culturii Țuto Brdo-Gârla Mare. Este posibilă o continuitate de locuire a unui grup uman din faza târzie a epocii bronzului care folosește vechea necropolă. Deranjări de morminte din aceeași fază clasică a acestei culturi sunt cunoscute și în alte necropole, ca spre exemplu la Gruia⁶⁸.

Asemenea materiale Țuto Brdo-Gârla Mare târzii apar și în stațiuni ale culturii Verbicioara. Din situl de la **Orevița Mare** se păstrau câteva piese la Școala Generală din localitate. Una din piese, un kantharos⁶⁹, are înălțimea de 8 cm și cu diametrul de 10,2 cm. Are fundul inelar, corp cu patru proeminențe organice și păstra locul de pornire al celor două toarte care se ridicau de pe buză și se prindeau la baza gâtului (Pl. VI/1). Piesa este decorată cu caneluri, fiind lucrată neglijent și prost finisată.

Situl de la **Rogova** aparține fazei I a culturii Verbicioara și nu ajută mult în sensul celor discutate aici. Rarele materiale Țuto Brdo-Gârla Mare descoperite provin din câteva gropi, amintite mai sus, care au scăpat repetatelor lucrări de desecare și nivelare suferit de terenul sitului. Ultima trasare a albiei râului Blahnița a fost realizată în linie dreaptă est-vest. Pământul săpat pentru trasarea noului traseu al râului, a fost depozitat pe latura de nord, cea în care se afla situl arheologic. Masa enormă de pământ astfel depozitată ne-a descurajat să cercetăm zona așa că ne-am mulțumit cu ceea ce am putut verifica mai ușor. În acea zonă am cercetat resturile unei locuințe Verbicioara din faza târzie. Între materialele acestei

⁶⁶ Crăciunescu 1998, Pl. XVI.

⁶⁷ Davidescu, Vulpe 2010, Fig. 4/6.1; 5/7.1; 6/12.1; etc.

⁶⁸ Crăciunescu 2022, p. 57.

⁶⁹ Crăciunescu 1982, Fig. 2b.

culturi am descoperit un fragment de vas cu decor Žuto Brdo-Gârla Mare (Pl. VI/2). Motivele decorative sunt supradimensionate și executate mai stângaci.

După cum am arătat, în situl de la Malovăț au fost descoperite mai multe forme ceramice care aparțin culturii Žuto Brdo-Gârla Mare. Un fragmentul de cană de aici are toarta unghiulară în bandă lată și corpul decorat cu caneluri oblice (Pl. II/5) iar un fragment din buza unei căni are un decor deosebit. Asocierea materialelor Verbicioara și Žuto Brdo-Gârla Mare cu ceașca amintite, care este caracteristică epocii fierului, sugerează o trecere către această ultimă epocă.

Și la sud de Dunăre se constată existența unor materiale Žuto Brdo-Gârla Mare târzii. În mormântul nr. 22 din noile cercetări de la Baley a fost descoperit un castron cu decor tipic Žuto Brdo-Gârla Mare⁷⁰ doar că motivele și stilul de execuție al acestora diferă. Tot aici a fost făcută o descoperire întâmplătoare care reprezintă o amforă cu patru toarte și un castron cu două toarte de formă Žuto Brdo-Gârla Mare, dar decorate cu caneluri⁷¹.

Este posibil ca trecerea acestor culturi la prima epocă a fierului să nu fi fost simplă și liniară. Fragmentul de statueta descoperit la Pătulele și fragmentul ceramic descoperită la Malovăț (Pl. VI/3, 4) au un decor care folosește unele din motivele culturii Žuto Brdo-Gârla Mare dar sunt executate în altă manieră. Ceașca are sub buză o linie formată din virgule repetate iar restul decorului este lucrat din segmente de cerc dispuse în linie. Și la fragmentul de statueta avem linii formate din virgule repetate. Pe cantul piesei se află un decor în care apare spirala și liniile în rețea. Este clar că fragmentul de statueta este de tradiție Žuto Brdo-Gârla Mare dar motivul decorului pare mai degrabă floral. Decorul acestor două piese poate sugera o linie, pentru moment necunoscută, pe care se dezvoltă ceramica acestei culturi într-o anumită fază.

A treia etapă este reprezentată de unele din materialele necropolei de la Hinova, din prima epocă a fierului⁷², datată de autori în sec. XIII a. Chr. Într-un alt material această necropolă este datată în sec. XII-XI a. Chr.⁷³. Urna mormântului nr. 1 de aici a fost acoperită cu un castron care are buza în două colțuri iar corpul este decorat la exterior cu S-uri înălțuți în partea inferioară. În partea superioară acesta are un decor realizat prin împunsături succesive care redau triunghiuri hașurate și spirale (Pl. VII/2). În mormântul nr. 3 al aceleiași necropole este menționat un alt vas de tip Gârla Mare⁷⁴. În această necropolă a mai fost descoperit un fragment de statueta de tip Žuto Brdo-Gârla Mare (Pl. VI/5), ca inventar al mormântului nr. 7. Decorul este executat pe partea anterioară prin incizii în cea mai mare parte. Doar spiralele sunt executate prin împunsături succesive. Tehnica cu care a fost realizat decorul, prin incizii și împunsături succesive, sugerează o etapă târzie de realizare a acestei piese și o dăinuire a tradiției culturii Žuto Brdo-Gârla

⁷⁰Alexandrov et al. 2013, Fig.3/2.

⁷¹Alexandrov et al. 2011

⁷² Davidescu, Vulpe 2010, pp. 117-179.

⁷³ Vulpe, Mihăilescu-Bîrliba 1986, pp. 41-64.

⁷⁴ Davidescu, Vulpe, 2010, p. 120.

Mare în noua epocă. Asemănător cu castronul în două colțuri de la Hinova este și fragmentul de castron de la Balta Verde, de sub urna mormântului 16 din necropola epocii fierului⁷⁵. Această situație este întâlnită și la Baley unde, în inventarul mormântului 22 se află un castron asemănător⁷⁶ iar mai nou, numărul acestor castroane a ajuns la șapte. În această situație considerăm că se conturează tot mai clar procesul de transformare al formei și decorului ceramicii Žuto Brdo–Gârla Mare.

Referitor la aspectul Bistreț-Ișalnița, mai precis la aspectul Bistreț, se consideră că acesta apare pe fondul culturii Žuto Brdo–Gârla Mare. Toate siturile în care apare ceramică a acestei ultime culturi, aparțin culturii Verbicioara. Cum ceramică Žuto Brdo–Gârla Mare se întâlnește și în siturile din nordul Olteniei, trebuie analizată această situație. Pentru că cea mai mare parte a materialului ceramic Žuto Brdo–Gârla Mare descoperit în siturile Verbicioara târzie, datează din faza clasică a culturii de la Dunăre.

Într-o lucrare de doctorat coordonată de Alexandru Vulpe, autoarea consideră că lipsa unor necropole și doar apariția unor mici grupuri de morminte atribuite aspectului Bistreț-Ișalnița ca și formele ceramice, asemănătoare din cultura Žuto Brdo–Gârla Mare și aspectul Bistreț-Ișalnița, reprezintă o evoluție organică a culturii în discuție⁷⁷. Doamna Simona Lazăr, autoarea acestei lucrări, consideră că în zona piemontană și a dealurilor subcarpatice, fazele Verbicioara I-III sunt mai slab reprezentate față de fazele IV-V care acoperă întreaga Oltenie. În continuare autoarea spune că în zona Vâlcea avem o mare concentrare de descoperiri din aceste faze datorate preotului Gheorghe Petre-Govora și zona colinară a județului Mehedinți unde au fost făcute și cercetări arheologice de către G. Crăciunescu⁷⁸. Autoarea prezintă o listă cu 129 descoperiri Verbicioara IV-V dar nu are o situație a descoperirilor Verbicioara I-III. Aceste situații sunt supuse hazardului datorită mai multor elemente, dar în special interesului arheologilor din aceste zone pentru depistarea unor noi situri. În ultimii 20-30 de ani, în vestul Olteniei s-au făcut foarte puține sau deloc cercetări în acest sens. Doar întâmplarea a dus la descoperirea unor noi situri. Un exemplu de modificare a unor situații care păreau certe este reprezentat de unele date referitoare la statuetele antropomorfe ale acestei culturi. Într-o lucrare din 1990 se considera că procentul pieselor descoperite în necropole în acel moment, 49,75%, și cel de 20,46% din așezări, avea o anumită semnificație⁷⁹. O altă situație publicată după mai mulți ani⁸⁰ arată că în necropole procentul este de 34,93% iar în așezări este de 65,07%. Aceste date sunt relative și vor fi schimbate în urma altor cercetări. Astfel că numărul siturilor

⁷⁵ Berciu, Comșa, 1956, p. 316, Fig. 47/2.

⁷⁶ Alexandrov et al. 2013, pp. 315-324, Fig. 3/2.

⁷⁷ Lazăr 2011, pp. 38-39.

⁷⁸ Lazăr 2011, pp. 42-43.

⁷⁹ Chicideanu-Șandor, Chicideanu 1990, p. 70

⁸⁰ Crăciunescu 2018, pp. 69-88.

Verbicioara I-III îl poate egala sau depăși pe cel al siturilor din Fazele IV-V. Într-o discuție cu Alexandru Vulpe din 1999, având în față harta cu siturile Verbicioara IV-V, îmi spunea că acestea sunt puține, în special în apropierea Dunării. După 22 de ani Simona Lazăr cartează 129 asemenea situri descoperite în urma unor cercetări de teren, situri marcate de câteva fragmente ceramice descoperite. Numărul mare de situri în unele zone ale Olteniei se datorează interesului pentru noi descoperiri⁸¹.

Sfârșitul Epocii Bronzului trebuie privit din mai multe unghiuri. Producția agricolă are de suferit datorită creșterii populației și epuizării terenurilor agricole. Resursele de hrană sunt tot mai limitate, motiv pentru care asistăm la deplasări de populație dintr-o zonă în alta și la faptul că așezările umane din această perioadă au o durată mică de existență. Nu este întâmplător faptul că în culturile arheologice din sudul României se constată existența unor materiale străine acestora. Schimburile economice se realizează pe distanțe scurte dar și pe distanțe mari, ceea ce implică o cunoaștere mai bună a acestor zone. Este firesc să se constate pătrunderea unor elemente de cultură materială dintr-o zonă în alta. Un exemplu în acest sens îl reprezintă Broitlaibidole, piese cu un rol în schimburile economice la distanță. Piese asemănătoare cu cele din Ostrovul Mare-*Bivolării*⁸² și *Colonie*⁸³, seamănă destul de mult cu piese din Austria Inferioară⁸⁴ și cu descoperiri de la Veselé-Hradisko⁸⁵ sau Nitriansky Hrádok⁸⁶. Canelura, care este răspândită în Europa acelei perioade, pătrunde și în Oltenia, fiind o modă care câștigă treptat teren.

Am încercat să prezentăm acest fenomen în vestul Olteniei. Într-o primă etapă se produce pătrunderea elementelor Žuto Brdo –Gârla Mare în toată Oltenia. Lipsa unor cercetări arheologice pentru Epoca Bronzului în unele județe ale Olteniei nu permite formarea unei păreri mai exacte asupra acestui fenomen. Dar considerăm că cultura Žuto Brdo –Gârla Mare nu cunoaște o fază finală Bistreț-Ișalnița. Ea asimilează mai multe elemente de cultură materială, nu doar din vest așa cum se susține. În cadrul existenței culturii Žuto Brdo – Gârla Mare în Bronzul final sunt semnalate o serie de transformări. În acest sens am adus în discuție fragmentul de vas de la Malovăț și fragmentul de statueta antropomorfă de la Pătulele care au un decor realizat într-o manieră asemănătoare dar totuși diferită ca mod și tehnică de execuție de ceea ce se întâlnește în cultura Žuto Brdo – Gârla Mare. Trasarea decorului se realizează prin imprimarea unor unelte cu capete diferite, nu se mai execută în stil Stichkanaltechnik. Ceașca cu toartă unghiulară de la Malovăț este tipică primei epoci a fierului iar o serie de elemente de decor de pe

⁸¹Lazăr 2011, p. 43.

⁸²Berciu 1939, Fig. 168.

⁸³Crăciunescu 1980, Fig. 14/4.

⁸⁴David 2011, Fig. 1.

⁸⁵Točík, Vlárar 1971, Fig. 10/2.

⁸⁶Točík, Vlárar 1971, pp. 365-422; Novotná, Novotný 1984, pp. 323-340.

vase din situri Žuto Brdo –Gârla Mare dovedesc o alterare progresivă a tehnicii de decorare a acestei culturi.

Acest fenomen este sesizat și la sud de Dunăre. Cercetarea necropolei de la Baley îi determină pe colegii bulgari⁸⁷ să se întrebe dacă grupul Bistreț-Ișalnița este separat de cultura Žuto Brdo – Gârla Mare sau este doar rezultatul unei tranziții treptate a acestei culturi la epoca următoare.

Dispariția bogatului decor al culturii Žuto Brdo –Gârla Mare nu se produce brusc iar decorul canelat este folosit pe această ceramică chiar în faza clasică a acesteia. La Cârna-Grindu Tomii sunt cel puțin 10 morminte în care apar vase decorate cu caneluri alături de inventarul clasic al respectivei culturi⁸⁸. Această situație este întâlnită și în necropolele de la Plosca⁸⁹, Ostrovul Mare-Bivolării (Pl. VIII/1), Baley (Pl. VIII/3) sau așezarea de la Ostrovul Mare-Colonie⁹⁰ (Pl. VIII/2, 4, 5). Toate aceste situri sunt considerate ca făcând parte din faza clasică a acestei culturi. Colegii bulgari consideră că legătura dintre culturile Žuto Brdo–Gârla Mare și Vârtop din etapa următoare, în afară de descoperirile de la Baley, este atestată de necropolele de la Balta Verde și Hinova⁹¹.

I. Chicideanu considera că grupul Bistreț-Ișalnița a luat naștere pe baza etnică a culturii Gârla Mare și ca urmare a influențelor culturale pătrunse din vest de-a lungul Dunării. Acesta consideră că după ocuparea luncii inundabile a Dunării (fostă zonă Gârla Mare) acest grup se extinde și spre nord, în câmpia vecină, determinând o înghețare a spațiului ocupat de așezările Verbicioara (grupul Govora), astfel încât acesta să supraviețuiască doar în zona de deal⁹².

Nu suntem de acord cu aceste afirmații și unul din argumente ar fi lista de 129 situri dispuse în mod echilibrat în toate județele Olteniei, pe care o prezintă Simona Lazăr. Ar mai fi de adăugat faptul că populația culturii Žuto Brdo – Gârla Mare avea legături cu vestul Europei, legături demonstrate de existența acelor piese, Brotlaibidole, care serveau comerțului dintre spațiul estic și vestic. Sigur că exista un fel de categorie socială care practica aceste deplasări în scopuri comerciale. Și probabil că aduceau mărfuri variate și informații din vest. Dar această categorie socială nu era așa numeroasă încât să determine formarea unui grup cultural nou.

În aspectul Bistreț-Ișalnița se continuă incinerarea morților și plasarea necropolelor în aceleași zone cu cele ale culturii Žuto Brdo – Gârla Mare. În mormintele considerate a face parte din aspectul Bistreț-Ișalnița se găsesc și vase care, după formă și decor, aparțin culturii Žuto Brdo – Gârla Mare.

⁸⁷ Alexandrov et al. 2016, p. 454.

⁸⁸ Dumitrescu 1961, Pl. LXI/50; LXIII/71; LXXII/183; etc.

⁸⁹ Șandor-Chicideanu, Constantinescu 2019, Pl. 43/4; 53?4; 91/1; etc.

⁹⁰ Crăciunescu 1980, pp. 43-58.

⁹¹ Alexandrov et al. 2013, p. 322.

⁹² Chicideanu 1986, pp. 44-45.

Noul element de decor, canelura, se răspândește în mare parte din Europa. Este o modă care a prins într-o anumită etapă și care se va generaliza. Treptat se va renunța la anumite elemente de decor, altele vor rezista sau vor fi modificate, și ne gândim la amfora de la Gruia, castroanele din necropolele de la Balta Verde, Hinova sau Baley. Populația care adoptă noul stil de decorare a ceramicii este aceeași cu cea din cultura Țuto Brdo – Gârla Mare. Nu există diferențe fundamentale între siturile Țuto Brdo – Gârla Mare și Bistrț-Ișalnița. Nu există motive serioase de partajare a acestor situri. În fond lumea a evoluat de-a lungul vremii..

În concluzie, cultura Țuto Brdo – Gârla Mare nu este înlocuită de nici un grup cultural, ea va evolua până la transformarea în sens hallstattian așa cum sugerează descoperirile de materiale de la Balta Verde, Gruia, Hinova sau Baley.

Situri Verbicioara târzii cu ceramică Žuto Brdo-Gârla Mare.

1. Bistreț, com. Devesel, jud. Mehedinți.
2. Botoșești-Paia, jud. Dolj.
3. Cârcea, com. Coșoveni, jud. Dolj.
4. Ciocadia, com. Bengești, jud. Gorj.
5. Craiova-Cernele, jud. Dolj.
6. Cujmir, jud. Mehedinți.
7. Dobra, com. Bălăcița, jud. Mehedinți.
8. Fântâna Domnească, com. Prunișor, jud. Mehedinți.
9. Gârla Mare, jud. Mehedinți.
10. Godeanu, jud. Mehedinți.
11. Iablanița, com. Pădina, jud. Mehedinți.
12. Izâmșa, com. Obârșia de Câmp, jud. Mehedinți.
13. Izvoarele, com. Gruia, jud. Mehedinți.
14. Malovăț, jud. Mehedinți.
15. Oprișor, jud. Mehedinți.
16. Orevița Mare, oraș Vânju Mare, jud. Mehedinți.
17. Pădina Mare, com. Pădina, jud. Mehedinți.
18. Pătulele, jud. Mehedinți.
19. Petolani, com. Izvorul Bârzii, jud. Mehedinți.
20. Poroina Mare, com. Poroina, jud. Mehedinți.
21. Rocșoreni, com. Dumbrava, jud. Mehedinți.
22. Rogova, jud. Mehedinți.
23. Salcia, jud. Dolj.
24. Sălcuța, jud. Dolj.
25. Secu, com. Argetoaia, jud. Dolj.
26. Slatina, jud. Olt.
27. Teleștii de Sus, com. Telești, jud. Gorj.
28. Verbicioara, com. Verbița, jud. Dolj.
29. Verbița, jud. Dolj.
30. Vierșani, com. Jupânești, jud. Gorj.
31. Vulturești, jud. Vâlcea.
32. Gruia, jud. Mehedinți.
33. Balta Verde, com. Gogoșu, jud. Mehedinți.
34. Hinova, jud. Mehedinți.
35. Baley, Bulgaria.

Abrevieri bibliografice

ActaArchHung- Acta Archaeologica Academie Scientiarum Hungaricae, Budapest.
AnBan - Analele Banatului, Timișoara.
ArchAustr - Archaeologia Austriaca. Wiena.
ArchHung - Archaeologia Hungarica, Budapesta.
ArchSlov - Archaeologia Slovaca, Bratislava.
Be-JA - Bulgarian e-Journal of Archaeology, Sofia.
BerRGK- Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt am Main.
BrukActaMus -Brukenthal Acta Musei, Sibiu/Hermannstadt.
Buridava - Buridava. Studii și materiale. Muzeul județean Aurel Sacerdoțeanu, Vâlcea, Râmnicu Vâlcea.
CA - Cercetări arheologice, București.
CAB - Cercetări arheologice București. București.
Crisia - Crisia, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea.
Dacia - Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, I-XII (1924-1948), București; Nouvelle série (N. S.): Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancien, Bucharest.
Drobeta- Drobeta, Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta Turnu Severin.
Istros - Istros, Muzeul Brăilei „Carol I”, Brăila.
JPMÉ - A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (Pécs)
Litua - Litua. Studii și cercetări. Muzeul județean Gorj „Alexandru Ștefulescu”, Târgu Jiu.
MCA - Materiale și Cercetări Arheologice, București.
MemAntiq- Memoria Antiquitatis, Acta Musei Petrodavensis, Piatra Neamț.
OlteniaStCom - Oltenia. Studii și comunicări. Muzeul Olteniei, Craiova.
PAS - Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Berlin.
PBF - Prähistorische Bronzefunde, München/Stuttgart.
Satu-Mare- Satu-Mare. Studii și comunicări, Muzeul județean Satu Mare, Satu Mare.
SCIV - Studii și Cercetări de Istorie Veche. București.
SlovArch - Slovenská Archaeológia, Bratislava.
StCerc - Studii și cercetări, Craiova.
StPraeh - Studia Praehistorica. Sofia.
Thraco-Dacica- Thraco-Dacica, Institutul Român de Thracologie, București.
Tibiscum -Tibiscum, Muzeul de Etnografie și al Regimentului de Graniță, Caransebeș.
VAH - Varia Archaeologica Hungarica, Budapest.
WPZ - Wiener Prähistorische Zeitschrift, Wiena.

Bibliografie

- ALEXANDRESCU 1973, Alexandrina Alexandrescu, *La néropole du bronze récent de Zimnicea Dép. De Teleorman*, în *Dacia*, N. S., XVII, 1973, pp. 77-97.
- ALEXANDROV *et al.* 2011, St. Alexandrov, G. Ivanov, Tania Hristova, BALEY: New Discoveries, în *Be-JA*, vol. 1, pp. 127-136.
- ALEXANDROV *et al.* 2013, St. Alexandrov, G. Ivanov, Tania Hristova, N. Kazashki, *The necropolis of the prehistoric Baley settlement (preliminary note on the results from the 2013 investigations)*, în *Be-JA*, vol. 3, (2013), pp. 315-324.
- ALEXANDROV *et al.* 2016, St. Alexandrov, G. Ivanov, Tania Hristova, *The necropolis of Baley in northwest Bulgaria and its significance for the end of the Bronze Age and the beginning of the Iron Age in the Lower Danube Region*, în **Krum Bacvarov and Ralf Gleser (ed.), *Southeast Europe and Anatolia in prehistory. Essays in honor of Vassil Nikolov on his 65th anniversary, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie***, 2016, pp. 439-456.
- ALEXANDROV 2018, St. Alexandrov, *Materiale de tip Verbicioara (I-III) din nord-vestul Bulgariei*, în *Epoca bronzului în Oltenia*, Simposion Târgu Jiu, 11 mai, 2018.
- BÁNDI, KOVÁCS 1970, G. Bándi, T. Kovács, *Die historischen Beziehungen der bronzezeitlichen Szeremle-Gruppe*, *ActaArchHung*, 22, 1970, pp. 25-39.
- BÁNDI, KOVÁCS 1974, G. Bándi, T. Kovács: *Adatok Délmagyarország bronzkorának történetéhez (Beiträge zur Geschichte der Bronzezeit in Südungarn)*, *JPMÉ* 14–15 (1969–1970 [1974]) 97–111.
- BERCIU 1939, D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939.
- BERCIU 1954, D. Berciu, *Probleme ridicate de săpăturile arheologice din Oltenia*, în *SCIV*, 3-4, 1954, pp. 343-360.
- BERCIU 1961a, D. Berciu, *Cîteva probleme ale culturii Verbicioara*, în *SCIV*, XII, 1961, 2, pp. 227-240.
- BERCIU 1961b, D. Berciu, *Die Verbicioara Kultur*, în *Dacia*, N. S., V. 1961, pp. 123-161.
- BERCIU 1972, D. Berciu, *Cercetări privind preistoricul județului Vâlcea*, în *Buridava*, I, 1972, pp. 11-27.
- BERCIU 1976, D. Berciu, *Date noi privind sfîrșitul culturii Verbicioara*, în *SCIVA*, 27, 1976, 2, pp. 171-180.
- BERCIU *et al.* 1952, D. Berciu *et al.*, *Șantierul arheologic Verbicioara*, în *SCIV*, 3, 1952, pp. 141-189.
- BERCIU, COMȘA 1956, D. Berciu, E. Comșa, *Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu (1949 și 1950)*, în *MCA*, II, 1956, pp. 252-490.
- BÓNA 1975, I. Bóna, *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen*, *ArchHung* 9, Budapest, 1975.
- BONDOC 1999, D. Bondoc, *Noutăți arheologice din Oltenia*, în *Drobeta*, IX, 1999, pp. 50-56.
- BORONEANȚ 1981, V. Boroneanț, *Cercetările arheologice privind cultura Tei de la Chitila-Cărămidărie*, în *CAB*, III, p. 195-225.

- BRATU 2009, Olimpia Bratu, *Depuneri de bronzuri între Dunărea Mijlocie și Nistru în secolele XII-VII a. Hr.*, Ed Renaissance, București, 2009.
- CALOTOIU 1994, Gh. Calotoiu, *Contribuții la cunoașterea culturii Verbicioara*, în *Litua*, VI, 1994, pp. 7-42.
- CHICIDEANU 1986, I. Chicideanu, *Die frühthrakische Kultur. Zur Bronzezeit in Südwest Rumänien*, *Dacia N.S.*, XXX, 1986, pp. 7-47.
- CHICIDEANU-ȘANDOR, CHICIDEANU 1990, Monica Chicideanu-Șandor, I. Chicideanu, *Contributions to the Study of the Gârla Mare Anthropomorphic Statuettes*, în *Dacia*, N. S., XXXIV, 1990, pp. 53-75.
- CHIDIOȘAN 1980, N. Chidioșan, *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea, 1980.
- ČOHADŽIEV 1981, M. Čohadžiev, *Epeé de bronze du village Smirov dol, département de Pernik*, în *StPraeh*, 5-6, 1981, pp. 146-149.
- CRĂCIUNESCU 1980, G. Crăciunescu, *Noi descoperiri arheologice din epoca bronzului la Ostrovul Mare*, în *Drobeta*, IV, 1980, p. 43-58.
- CRĂCIUNESCU 1982, G. Crăciunescu, *Noi puncte din epoca bronzului pe harta arheologică a județului Mehedinți*, în *Drobeta*, V, 1982, pp. 193-200.
- CRĂCIUNESCU 1992, G. Crăciunescu, *Așezare a culturii Gârla Mare la Izvoarele*, în *Thraco-Dacica*, XIII, 1-2, 1992, pp. 43-47.
- CRĂCIUNESCU 1996a, G. Crăciunescu, *Cultura Verbicioara în județul Mehedinți*, în *Drobeta*, VII, 1996, pp. 35-48.
- CRĂCIUNESCU 1996b, G. Crăciunescu, *La culture Basarabi dans le sud-ouest de l'Oltenie*, în *Der Basarabi-Komplex. Mittel- und Südosteuropa, Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin (7-9 November 1996)*, Bukarest, 1996, pp. 79-92.
- CRĂCIUNESCU 1996c, G. Crăciunescu, *O sabie de bronz de la Ostrovul Mare. Un sabre de bronze découvert à Ostrovul Mare*, *Drobeta*, VII, 1996, pp. 55-58.
- CRĂCIUNESCU 1998, G. Crăciunescu, *L'Âge du Bronze moyen et final au nord du Danube, à l'est des Portes de Fer*, în **Cristian Schuster** (ed.), *Die Kulturen der Bronzezeit in dem Gebiet des Eisernen Tores, Kolloquium in Drobeta Turnu Severin (22.-24. November 1997)*, Rumänisch-Jugoslawische Kommission für die Erforschung der region Eisernen Tores, Rumänisches Institut für Thrakologie, Archäologische Abteilung, Bd. 2, Bukarest, 1998, pp. 115-138.
- CRĂCIUNESCU 2003a, G. Crăciunescu, *Cercetările de salvare de la Bistreț, județul Mehedinți*, în *Tibiscum*, 2003, pp. 247-256.
- CRĂCIUNESCU 2003b, G. Crăciunescu, *Descoperiri arheologice în zona localității Orevița Mare, jud. Mehedinți*, în *Drobeta*, XIII, 2003, pp. 55-102.
- CRĂCIUNESCU 2004, G. Crăciunescu, *Cultura Verbicioara în jumătatea vestică a Olteniei*, *Bibliotheca Thracologica*, XLI, Craiova, 2004.
- CRĂCIUNESCU 2006, G. Crăciunescu, *Despre locuirile bronzului mijlociu în Ostrovul Mare*, *Drobeta*, XVI, 2006, pp. 143-164.
- CRĂCIUNESCU 2018, G. Crăciunescu, *Plastica antropomorfă a Culturii Žuto Brdo – Gârla Mare din vestul Olteniei. The anthropomorphic plastic of Žuto Brdo – Gârla Mare culture in western Oltenia*, în *OlteniaStCom. Arheologie-Istorie*, XXV, Craiova, 2018, pp. 69-88.

- CRĂCIUNESCU 2019, G. Crăciunescu, *Metalurgia epocii bronzului în Oltenia*, Târgu Jiu, 2019.
- CRĂCIUNESCU 2022, G. Crăciunescu, *Cultura Țuto Brdo-Gârla Mare în vestul Olteniei*, Ed. Istros, Brăila, 2022.
- DAVID 2011, W. David, *Aenigma-Der rätselhafte Code der Bronzezeit. „Brotlaibidole” als |Medium europäischer Kommunikation vor mehr als 3500 Jahren*, în *Mitteilungen der Freude der Bayerischen Vor-und Frühgeschichte*, nr. 130, vom. 10. August 2011.
- DAVIDESCU 1982, M. Davidescu, *Un tezaur de podoabe tracice descoperit în castelul roman târziu de la Hinova*, în *Drobeta*, V, 1982, pp. 5-48.
- DAVIDESCU, VULPE 2010, M. Davidescu, Al. Vulpe, *Necropola de incinerare de la Hinova, jud. Mehedinți*, în *Drobeta*, XX, 2010, pp. 117-179.
- DUMITRESCU 1961, VI. Dumitrescu, *Necropola de incinerare din epoca bronzului de la Cîrna*, Biblioteca de Arheologie, IV, București, 1961.
- DUŠEK 1960, M. Dušek, *Patince-pohrebosko severopanónskej kultúry*, în B. Chropovský, M. Dušek, B. Polla (ed.), *Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku*, ArchSlov, Fontes III, 1960, pp. 219-296.
- FASANI 1970, L. Fasani, *Sul significato cronologico dei cosiddetti „Oggetti enigmatici” dell’età del Bronzo dell’Italia Settentrionale*, în *Memorie del Museo Civico di storia naturale di Verona* 18, Verona, pp. 91-112.
- FRANZ 1922, L. Franz, *Vorgeschichtliche Funde aus Rumänien*, în *WPZ*, IX, 3-4, 1922, pp. 89-98.
- GALBENU 1974, Doina Galbenu, *Descoperiri arheologice întâmplătoare în jud. Mehedinți*, în *Drobeta*, I, 1974, pp. 257-264.
- GALBENU, MIULESCU 1969, Doina Galbenu, I. Miulescu, *Periegheză în jurul comunei Pădina Mare*, în *StCerc*, Craiova, 1969, pp. 135-141.
- GARAŠANIN 1972, D. Garašanin, *Bronzano doba Srbije*, Beograd, 1972.
- GEORGIEV 1982, G. I. Georgiev, *Die Erforschung der Bronzezeit in Nordwestbulgarien*, In: B. Hänsel (Hrsg.) *Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr.*, PAS 1, 1982, pp. 187-202.
- GUMĂ 1997, M. Gumă, *Epoca Bronzului în Banat. Orizonturi cronologice și manifestări culturale. The Bronze Age in Banat. Chronological levels and cultural entities*, Timișoara, 1997.
- HÁJEK 1957, L. Hájek, *Hliněné lidské plastiky z doby bronzové v Barci u Košic. Tonplastiken menschlicher Figuren aus der Bronzezeit in Barca bei Košice*, în *SlovArch*, V 2, 1957, pp. 323-338.
- HANSEN, KRAUSE 2018, S. Hansen, R. Kraus, *Prähistorische Konfliktforschung: Buren der Bronzezeit zwischen Taunus und Karpaten*, în Svend Hansen, Rüdiger Krause (Herausgegeben von edited by) *Bronze Age Hillforts etween Taunus and Carpathian Mountain, Proceeding of the First International LOEWE Conference 7-9 December 2016 in Frankfurt/M*, pp. 1-16.
- HÄNSEL 1982, B. Hänsel, *Südosteuropa Zwischen 1600 und 1000 v. Chr.* în *PAS* 1, Berlin, 1982, pp. 1-38.

- IGNAT 1984, D. Ignat, *Așezarea de la sfârșitul epocii bronzului de la Suplacu de Barcău (jud. Bihor), Crisia*, XIV, 1984, pp. 9-26.
- IOSIFARU *et al.* 2008, Mariana Iosifaru, I. Tuțulecu, C. A. Tulugea, *Câteva considerații asupra celor două spade din bronz aflate în colecția Muzeului Județean Vâlcea*, În *BruckActaMus*, III. 1. 2008, pp. 75-80.
- KACSO 1997, C. Kacso – *Faza finală a culturii Otomani și evoluția culturală ulterioară a acesteia în nord-vestul României, Satu-Mare*, XIV, 1997, pp. 85-110.
- KISS 2012, Victoria Kiss, *Middle Bronze Age Encrusted Pottery in western Hungary*, *VAH*, XXVII, Budapest, 2012.
- KRISTIANSEN 2018, K. Kristiansen, *Warfare and the Political Economy: Europe 1500-1100 BC*, în *Warfare in Bronze Age Society*. Cambridge University Press, www.cambridge.org, 2018, pp. 23-46.
- LAZĂR 2011, Simona Lazăr, *Sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României*, Ed. Universitaria, Craiova, 2011.
- LEAHU 1966, V. Leahu, *Cultura Tei*, București, 1966.
- LEAHU 1969, V. Leahu, *Cu privire la sfârșitul epocii bronzului în Muntenia*, în *SCIV*, 20, 1, 1969, pp. 17-32.
- LEAHU 2003, V. Leahu, *Cultura Tei. Grupul cultural Fundenii Doamnei. Probleme ale epocii bronzului în Muntenia*, Bibliotheca Tracologica, XXXVIII, 2003.
- LETICA 1973, Zagorka Letica, *Antropomorfne figurine bronzanog doba u Jugoslaviji*, Beograd 1973.
- MARC, BĂRBAT 2013, A. Marc, I. A. Bărbat, *An Anthropomorphic Clay Figurine Discovered at Șoimuș "Teleghi", Hunedoara County*, în: I. V. Ferencz, N. Cătălin Rîșcuța, Oana Tutilă Bărbat (ed.), *Archaeological Small Finds and Their Significance Proceedings of the Symposium: Costume as an Identity, Expression*, Deva 2013, pp. 49-54.
- MARINOIU *et al.* 1997, V. Marinoiu, Gh. Calotoiu, Olimpia Bratu, *O spadă de bronz de la Grui, județul Gorj*, în *Litua*, VII, 1997, pp. 50-54.
- MORINTZ 1978, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic*, Biblioteca de arheologie, XXXIV, București, 1978.
- NESSEL 2009, Bianka Nessel, *Funktionelle aspekte der Bronzenen Sägeblätter in der Späten Bronze-und Urnendfelderzeit im Karpatenbecken*, în *AnBan*, SN, Arheologie-Istorie, XVII, 2009, pp. 239-259.
- NESTOR 1933, I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *BerRGK* 22, 1932 (1933), pp. 11-181.
- NICA 1980, M. Nica, *Contributions à la connaissance de la civilisation de Verbicioara* (București 4-10 sept. 1976), Ed. Acad. RSR, București, 1980, pp. 89-93.
- NICA 1982, M. Nica, *Noi descoperiri de tip Verbicioara în Oltenia*, în *Thraco-Dacica*, III, 1-2, 1982, pp. 107-117.
- NICA 1987, M. Nica, *Locuințe de tip Gârla Mare și hallstattian descoperite în așezarea de la Ghidici (jud. Dolj)*, în *Thraco-Dacica*, VIII, 1-2, pp. 16-38.

- NICA 1996, M. Nica, *Date noi cu privire la geneza și evoluția culturii Verbicioara, Nouvelles données concernant la genèse et l'évolution de la culture Verbicioara*, în *Drobeta*, 1996, pp. 18-34.
- NICA 1997, M. Nica, *Date cu privire la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului pe teritoriul Olteniei, În Prima epocă a fierului la gurile Dunării și în zonele Circumpontice, Lucrările Colocviului Internațional Sepembrie 1993, Tulcea*, Tulcea, 1997, pp.19-41.
- NOVÁK 1980, P. Novák, *Die Schwerter in der Tschechoslowakei I, PBF IV*, München, 1980.
- NOVOTNÁ, NOVOTNY 1984, Marija Novotná, B. Novotny, *Die Madarovce Kultur*, în (Ed.) N. Tasić, ***Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkan***, Beograd, 1984, pp. 323-340.
- PALINCAȘ 2012, Nona Palincăș, *Investigating Bronze Age Social Organisation in the Lower Danube Region. The Case of the Žuto Brdo –Gârla Mare Area*, în *Istros*, XVIII, pp. 13-38.
- PAULI 1975, L.Pauli, ***Keltischer Volksglaube: Amulette und Sonderbestattungen am Dürrenberg bei Hallein und im eisenzeitlichen Mitteleuropa***, Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, 28, München.
- PETRE-GOVORA 1995, Gh. Petre-Govora, ***O preistorie a nord estului Olteniei***, Râmnicu Vâlcea, 1995.
- POPESCU 1959, D. Popescu, *Săpăturile din Republica Populară România în anul 1958*, în *SCIV*, 10, 1959, 1, pp. 145-156.
- REICH 2006, Christine Reich, *Das Gräberfeld von Szeremle und die Gruppen mit inkrustierter Keramik entlang mittlerer und unterer Donau*, Berliner, Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 13, 1-2, Berlin, 2006
- ROGOZEA 1994, P. Rogozea, *Cronologia grupului cultural Balta Sărată*, în *AnBan*, S. N., Arheologie-Istorie, III, 1994, pp. 179-183.
- ROMAN 2008, P. Roman, *Morminte de incinerare din epoca bronzului*, în P. Roman, Ann Dodd-Oprîțescu, ***Ostrovul Corbului între km. Fluviali 911-912. Morminte și unele așezări preistorice, Dunărea – axă a vechilor civilizații europene, Seria monografii***, Editura Academiei Române, București, 2008, pp. 111-118
- RUS, STÎNGĂ 2005, R. Rus, M. Stîngă, *Noi descoperiri arheologice întâmplătoare pe teritoriul județului Mehedinți*, în *Drobeta*, XV, Arheologie-Istorie, 2005, pp. 134-137.
- SCHUSTER 1995, C. Schuster, *Die Bronzezeit in der Grossen Walachiei ein Forschungsbereich in Kulturraum Mittlere und Kulture Donau*, Reșița, 1995, pp. 79-89.
- SCHUSTER 2004, C. Schuster, *Mediul înconjurător la Dunărea de Jos în preistorie. Câteva gânduri*, în *Drobeta*, XIV, Arheologie –Istorie, pp. 5-17.
- SOFAER, ROBERTS 2016, Joanna Sofaer, St. Roberts, *Technical Innovation and Practice in Eneolithic and Bronze Age Encrusted Ceramics in the Carpathian Basin, Middle and Lower Danube*, în *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 46, 2016, 4, pp. 479-496.

- ȘANDOR-CHICIDEANU 2003, Monica Șandor-Chicideanu, *Neue „Brotlaibidole” aus ton aus dem Becken der unteren Donau*, în Carol Kacsó (Hrsg.), *Bronzezeitliche Kulturererscheinungen im Karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten. Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag*, Baia Mare 10.-13. Oktober 2001, Baia Mare 2003, pp. 413-428
- ȘANDOR-CHICIDEANU 2003-2005, Monica Șandor-Chicideanu, Gabriel Crăciunescu, *Cultura Verbicioara în jumătatea vestică a Olteniei*, în *SCIVA*, 54-56, 2003-2005, pp. 413-446.
- ȘANDOR-CHICIDEANU, CONSTANTINESCU 2019, Monica Șandor - Chicideanu, M. Constantinescu, *Necropola din epoca bronzului de la Plosca*, Ed. Mega, 2019.
- TASIĆ 1996, N. Tasić, *Das Problem der Funde von Szeremle im Banat und ihre Chronologie*, în N. Tasić (ed.), *The Yugoslav Danube Basin and the Neighbouring Regions in the 2nd Millennium B. C.* (Symposium, Vršac, October 11-14, 1995. On the Occasion of the Year of THE BRONZE AGE-THE FIRST GOLDEN AGE OF EUROPE, initiative of Council of Europe, Archaeological Heritage), Belgrade – Vršac 1996, pp. 147-162.
- TOČIK, VLADÁR 1971, A. Točík – J. Vladár, *Prehľad badania v problematike vyvíja Slovenska v dobe bronzovej. Überschicht der Forschung in der Problematik der bronzezeitlichen Entwicklung der Slowakei*, în *SlovArch* XIX-2, 1971, pp. 365-422.
- TOMESCU 1998-2000, M. Tomescu, *Holocenul -date cronologice și climatice*, *CA*, 11/1, 1998-2000, pp. 235-270.
- TRNKA 1982, G. Trnka, *„Brotlaibidole” in Österreich*. *ArchAustr* 66, 1982, pp. 61-80.
- TRNKA 1992, G. Trnka, *Neues zu den „Brotlaibidolen”*, în *Festschrift zum 50 jährigen Bestehen des Institutes für Ur- und Frühgeschichte der Leopold Franzens - Universität Innsbruck*, *UPA* 8, 1992, S. 615-622.
- VLADÁR 1973, J. Vladár, *Osteuropäische und Mediterrane Einflüsse im Gebiet der Slowakei Während der Bronzezeit*, *SlovArch* 21, 1973, 2, Bratislava, pp. 253-357.
- VULPE, MIHĂILESCU-BÎRLIBA, 1986 Al. Vulpe, V. Mihăilescu-Bîrliba, *Tezaurul de la Rădeni-Neamț*, în *MemAntiq*, 12-14, 1986, pp. 41-64.
- WIGLEY et al. 1981, T. M. I. Wigley/M. J. Inram/G. Farmer (Hrsg.), *Climate and history. Studien in past climates and their impact on man* (Cambridge 1981).

Explicația planșelor

- Pl. I 1-3 ceramică insula Gârla Mare; 4 ceramică Izvoarele.
Pl. II 1-10 ceramică Malovăț.
Pl. III 1-7 ceramică Orevița Mare.
Pl. IV 1 ceramică Orevița Mare; 2, 4-7 ceramică Rogova, 3 Poroina Mare.
Pl. V 1-3 ceramică Vierșani; 4-5 ceramică Balta Verde.
Pl. VI 1 ceramică Orevița Mare; 2 ceramică Rogova; 3 ceramică Pătulele; 4 ceramică Malovăț; 5 ceramică Hinova.
Pl. VII 1 ceramică Baley; 2 ceramică Hinova.
Pl. VIII 1 ceramică Ostrovul Mare-*Bivolării*; 2, 4-5 Ostrovul Mare-*Colonie*; 3, 6 Baley-necropolă.
Pl. IX 1 Gruia; 2-4 Hinova.
Pl. X Descoperiri Verbicioara târzie (după Crăciunescu 2004).
Pl. XI Situri Verbicioara târzie cu ceramică Žuto Brdo-Gârla Mare.

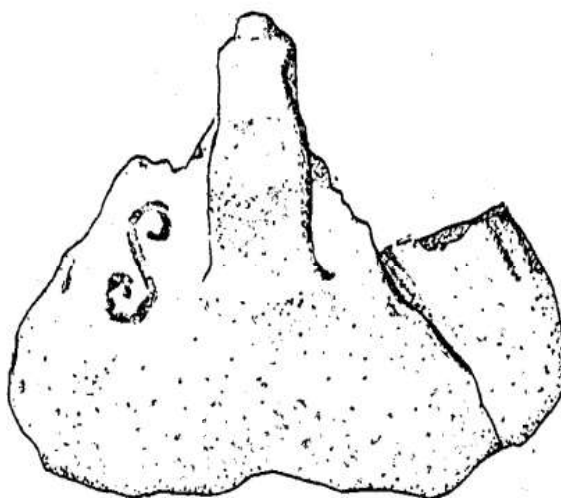
1

2

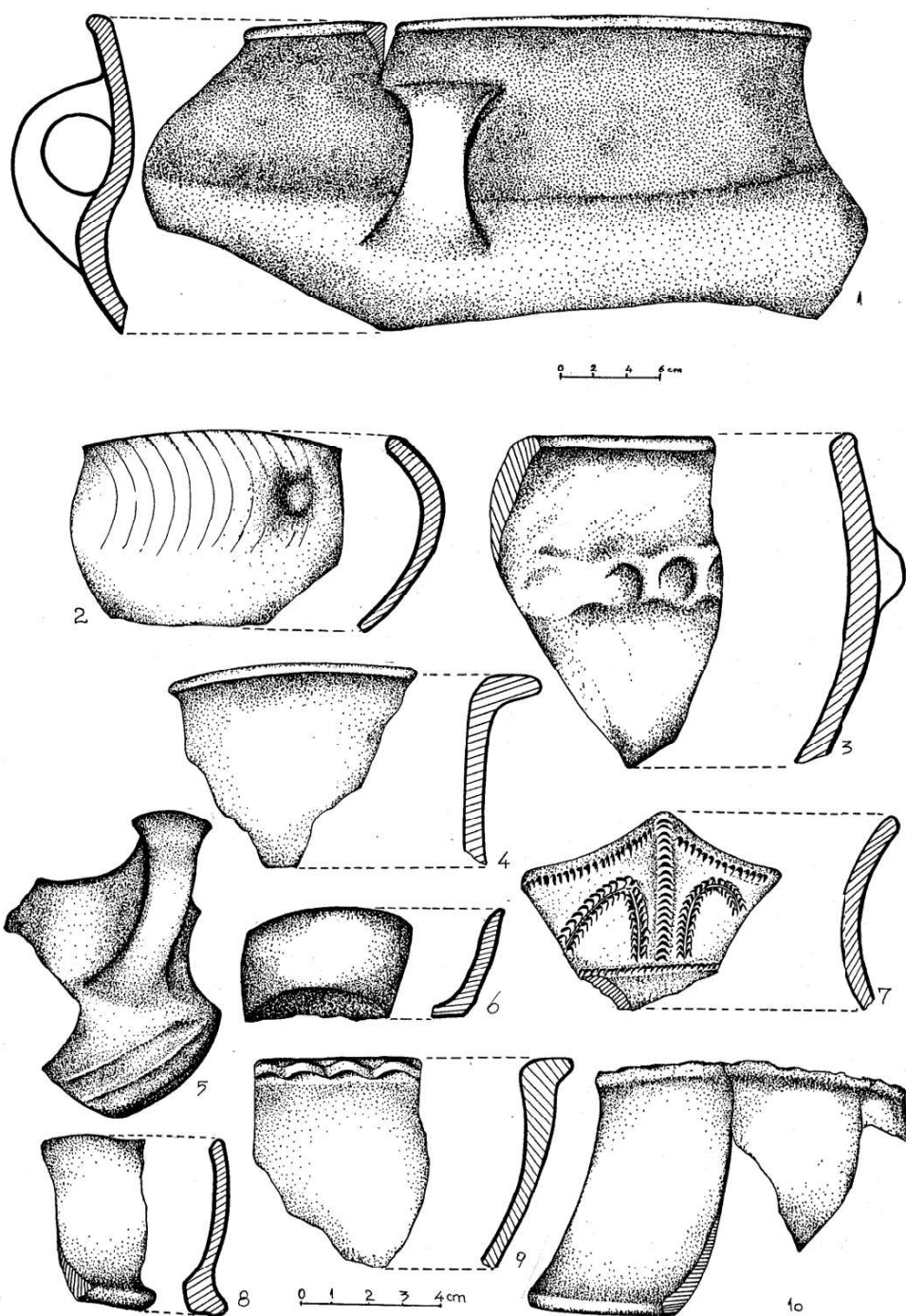
3

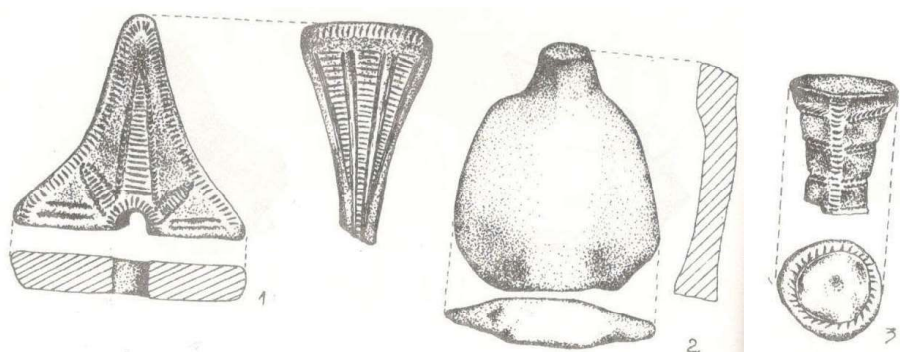
4

Planşa I

1-3 ceramică insula Gârla Mare; 4 ceramică Izvoarele.

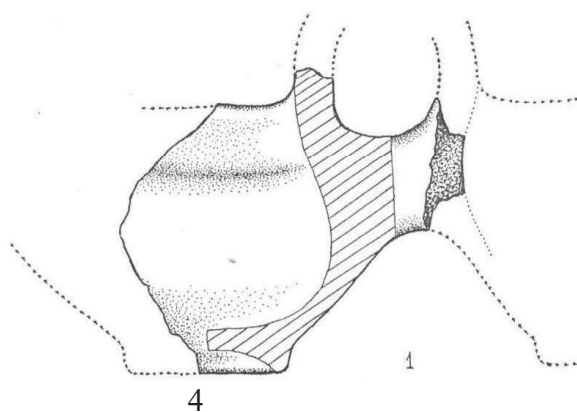
Planșa II
1-10 ceramică Malovăț.

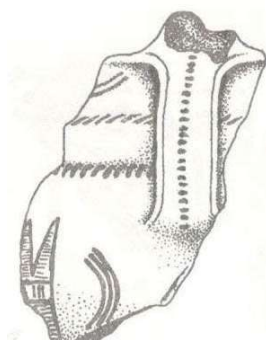
1

2

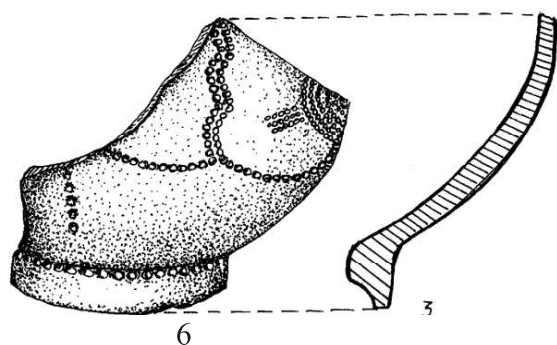
3

4

5

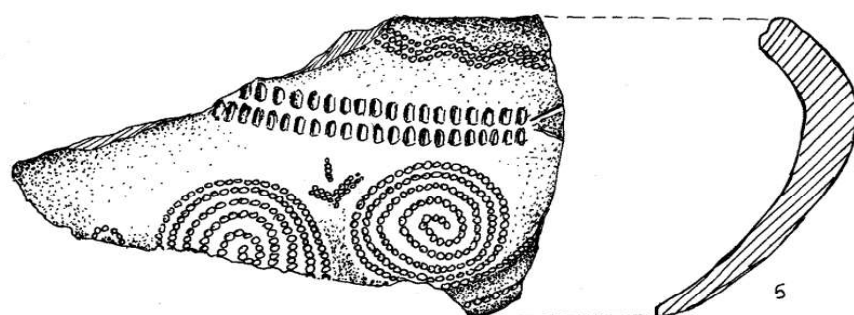

6

7

Planşa III
1-7 ceramică Orevița Mare.

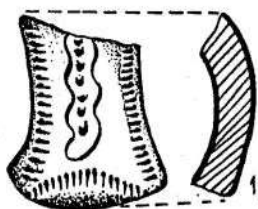

0 1 2 cm

1

2

3

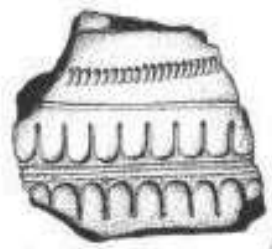
4

5

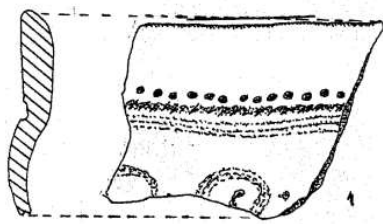
6

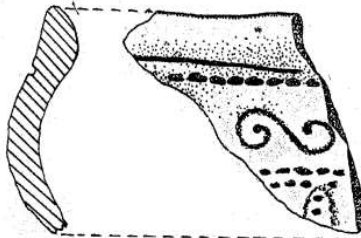
7

Planşa IV

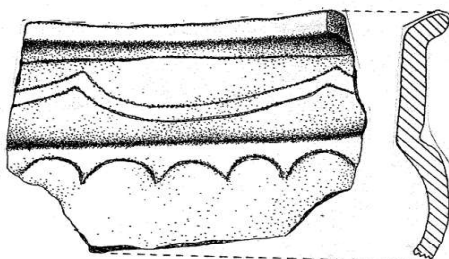
1-ceramică Orevița Mare; 2, 4-7 ceramică Rogova; 3-Poroina Mare.

1

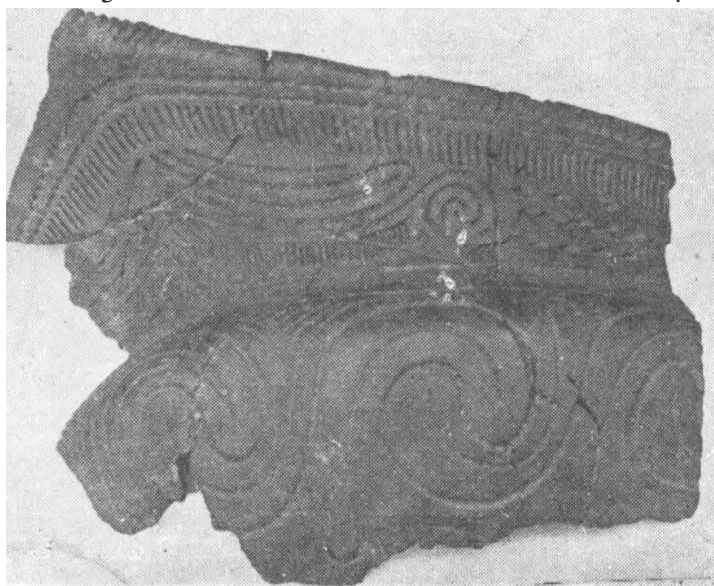
2

3

4

5

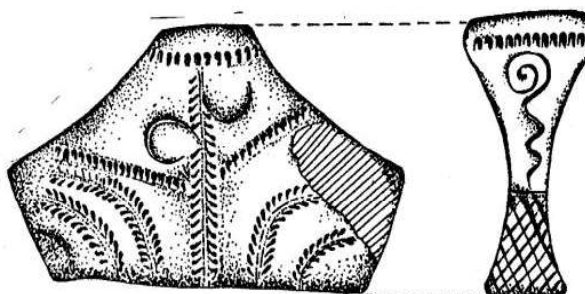
Planşa V
1-3 ceramică Vierşani; 4-5 ceramică Balta Verde.

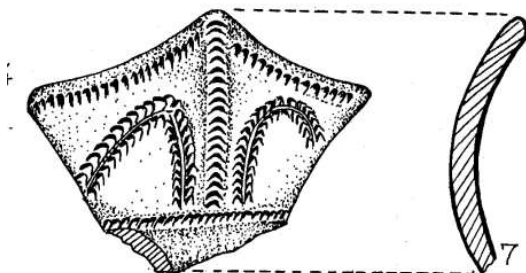
1

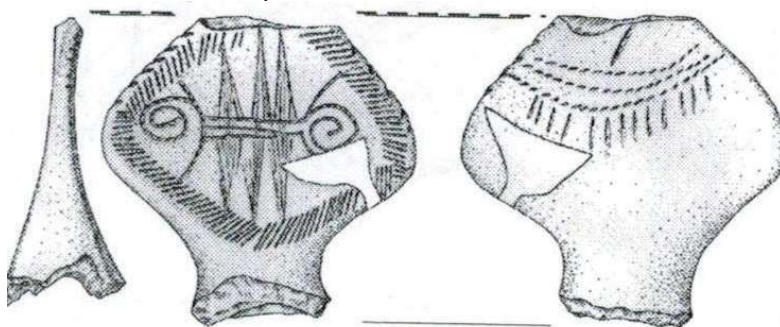
2

3

4

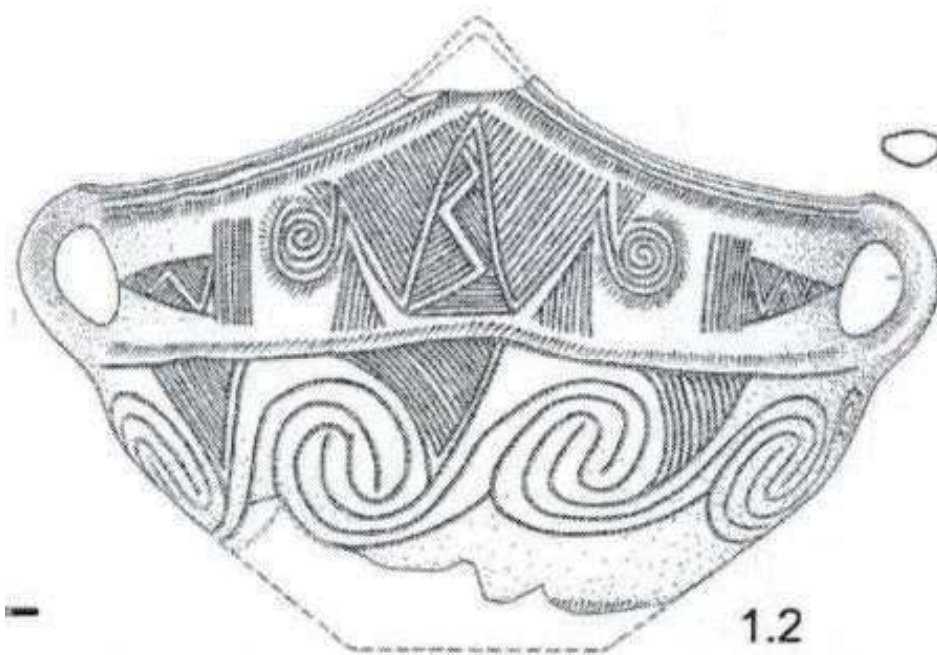
5

Planșa VI

1-ceramică Orevița Mare; 2 -ceramică Rogova; 3- ceramică Pătulele; 4 -ceramică Malovăț; 5- ceramică Hinova

1

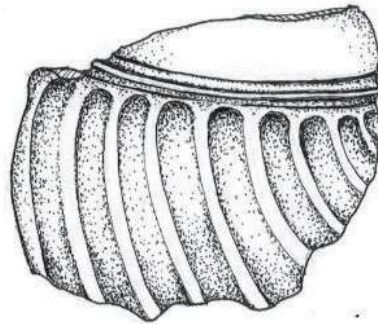

2

Planşa VII
1 -ceramică Baley; 2 -ceramică Hinova.

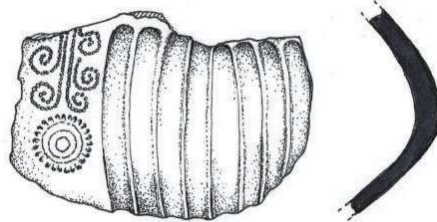
1

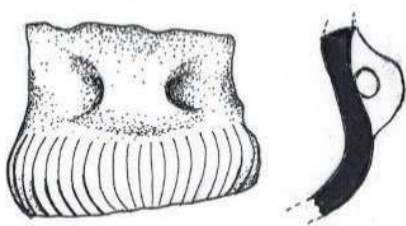
2

3

4

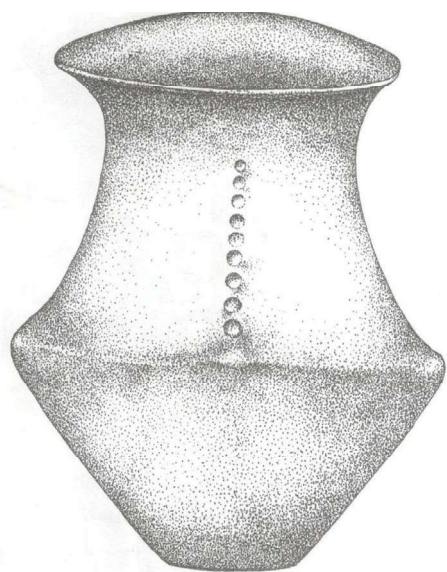
5

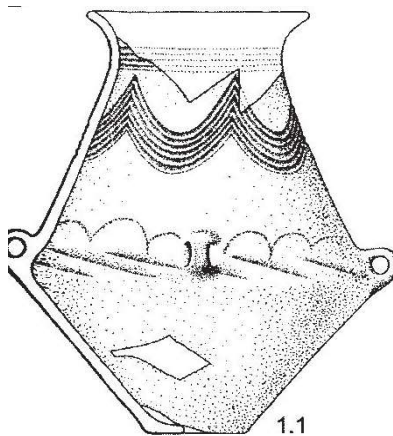
6

Planșa VIII

1 -ceramică Ostrovul Mare-*Bivolării*; 2, 4-5- Ostrovul Mare-*Colonie*; 3, 6 - Baley-necropolă.

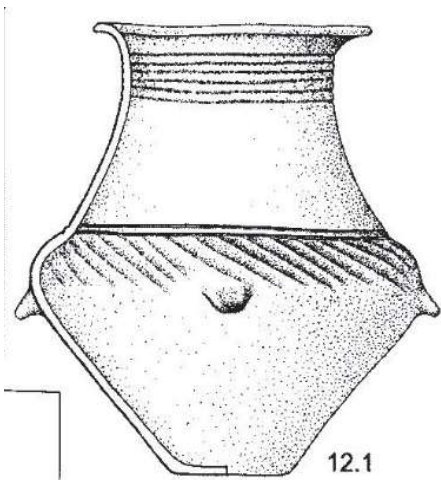

1

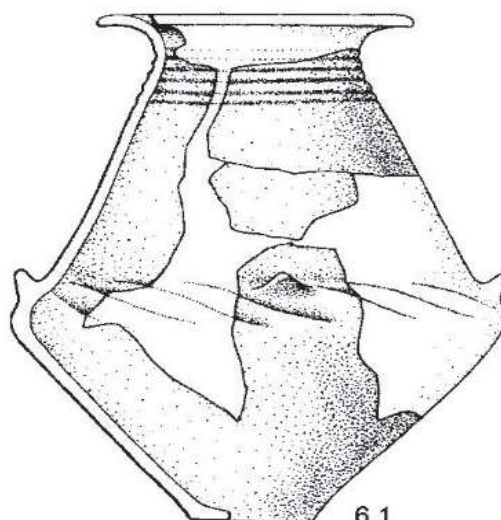
1.1

2

12.1

3

6.1

4

Planşa IX
1 -Gruia; 2-4 -Hinova.

Planşa X

Descoperiri Verbicioara târzie (după Crăciunecu 2004).

Planșa XI
Situri Verbicioara târzii cu ceramică Țuto Brdo-Gârla Mare.